
SZÁZ ÉVE LETT ERDÉLY ROMÁNIÁÉ

Takács Péter

Száz éves a gyulafehérvári határozat

Száz éve rabolták el a Magyar Népköztársaságtól Erdélyt

A 12 ezernél kevesebb lakosú Gyulafehérvárra a szénhiányos MÁV aktív közreműködésével 1918. december elsején – a román történészek állítása szerint – százezer ember gyűlt össze, hogy nemzeti akarattal döntsenek a Magyar Királyságban élő románok jövő sorsáról. Azt többnyire elhallgatják, hogy erre a népgyűlésre összesereglett feltűnően nagyszámú ember megjelenése gróf Károlyi Mihály miniszterelnök és Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter azon önzetlen segítségének volt köszönhető, hogy minden irányból különvonatokat biztosítottak a gyűlésezők ingyenes utazásához. Hogy voltak-e százezren? Azt senki nem számolta meg. Az erdélyi román politikusok, az antant államok publicistái és a győzelmet még csak teátrális fegyverletételekkel ünnepeltető antant propaganda számára tetszetős volt a százezres szám. Gyorsan rögződött is a publicisztikában, a politikai retorikában, és beszivárgott a laza hitelességű történeti feldolgozásokba is. Ne vitassuk az összesereglettek számát. Sokan voltak. Megszámlálhatatlanul sokan. Jöttek Erdélyből, a korabeli Magyar Királyság Románia által igényelt 26 vármegyéjéből.¹ Jöttek, tódultak a Kárpátokon túli Regátból is a küldöttségek, a román érdekek képviselőit választottak, a kíváncsiskodók és a hivatalosan kirendelt civilek, közigazgatási alkalmazottak és katonák. Megérkez-

¹ Az *Újság* tudósítója közömbös hangvételű beszámolójában külön kiemelte, hogy 26 helyett 27 vármegye 130 járásából érkeztek a küldöttek, és a mozgósítható emberek. Az *Újság* 16. évf. 288. sz., 1918. 12. 03. (kedd)

tek „az összes román püspökök, vikáriusok, érseki helynökök, főpapok,” és természetesen mind, a főpapok parancsait követő pópák. A főpapok gróf Majláth Károly római katolikus püspök palotájában szálltak meg. A híveik élén érkező erdélyi és partiumi románul miséző görög katolikusok, a dél-erdélyi és regáti ortodox görögkeleti pópák, a hivatalnokok és alacsonyabb rangú katonatisztek számára az esemény alkalmával éjjel-nappal nyitva tartó Hungária és Európa kávéház szolgált frissítőkkel.² A különvonatokon, a gyalog és a megszámlálhatatlan ekhós szekéren érkezők a népgyűlés befejeztével indultak hazafelé, vagy nemzettestvéreiknél kaptak elszállásolást.

A főpapság, a Regátból érkező hivatalnokok és katonatisztek a nemzeti gárda sok ezer tagjának közreműködésével gondosan ügyeltek arra, hogy az európai demokratizmus látszatát megőrizze a népgyűlés. A bukaresti békét felmondó, a győztesek szárnya alá húzódó regáti kormánynak komoly érdeke fűződött ahhoz, hogy szociális kilengések ne történjenek. A nemzeti gárdisták vigyázták, hogy az ortodox lelkiség ezúttal ne csapjon át az orosz hittestvérek vörös forradalmát dicséző rokonszenybe. Egyedül a magyarok iránti gyűlöletnek engedtek rejtekedő biztatással teret. A december elsejei programot reggel hét órakor a dél-erdélyi magyarokat, leginkább a reformátusokat gátlástalanul irtó Horea, Cloșca és Krișán parasztlázadók³ emlékének szentelt Te Deummal indították. Ezt követően a délelőtt 10 órakor kezdődő népgyűlés levezetésére három elnököt választottak: Ion Pop, Gheorghe Pop de Băsești és Demeter Radu püspököket.

Az összegyűlt sok ezer ember számára a gyulafehérvári nap egyházi áldással kísért, nagy nemzeti vágy beteljesedésétől emelkedett ünnepség volt. Egyházi himnuszoktól, román népdaloktól, a felvonuló főpapokat, a regáti anyaországbeli tábornokokat, regáti miniszteriális embereket köszöntő tapsorkántól hangos, katonai és papi egyenruháktól, feketébe öltözött hölgyek seregétől, a románok lakta tájegységek népviseletétől,

² Uo. 3. p.

³ A hasonló parasztlázadások lélektani és viselkedésbeli jellemzőire: Fernand Braudel: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Bp. 1996. Akadémia – Osiris, I. k. 17–45. II. 773–793.; Lád még: Magyari András: *A Horea vezette 1784. évi parasztfelkelés a források tükrében*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1984.

kipirult fiatal arcoktól színes ünnepség volt. A jelenetsor a nap folyamán fürdött a román nemzeti színek, lobogók, jelképek, címerek könnyed és lelkes hullámvásában. Minden olyan volt, amit méltónak vélelmeztek Nagy-Románia népakaratból történő megszületésének történelmi pillanatához. A Magyar Királyságból alig két hete Magyar Népköztársasággá vedlett ország ezen a napon kezdett mállani, vedleni, morzsálódni, szét-hullani, haldokolni...

Gyulafehérváron a román főpapok, regáti közhivatalnokok, katonai főtisztek, jogászok, ügyvédek, erdőlakók és parasztok serege átkot mondva, halált kiáltott a két hete megszületett Magyar Népköztársaságra.

Az Európában használt naptár szerint 1918. december elsején (Ó-Románia kronológiai rendje szerint 1918. november 18-án) 10 óra 40 perckor Pop-Csicsó István emelkedet szólásra: – „*Gyulafehérvár képezi a román nemzet Mekkáját – kezdte a mondanivalóját – Itt vannak a nemzeti mártírok. Isten verd meg az elnyomóikat.*” Ez követően hosszan beszélt a háborúról, a román nép szenvedéseiről, a Gyulafehérvárra hurcolt, hősokké, mártírokká emelkedett ellenállókról... Majd azzal fejezte be populáris szónoklatát, hogy ez a gonosz „*háború mégis meghozta a régi vágyunk teljesülését, Nagy-Romániát!*”

Fergeteges tapsorkán, ujjongás, lelkesedés, szavakkal leírhatatlan öröm szállta meg az emberek lelkét. Tomboltak, vivátoztak, zászlót lobogtattak. Mint a kalózok a tengeren, mikor egy nagy hajó értékes rakományát szerzik meg.

Ekkor kezdték lehurrogni a magyarokat. Azt az antant megfigyelői sem tiltották. A románok követelte 26 helyett – *Az Újság* tudósítója szerint – 27 törvényhatóság küldte el képviselőit. Torontál megye is küldte volna, de a szerb kormány kérésére a hadsereg megakadályozta elindulásukat.⁴ A román önzés, a hazafias érzelmekkel párosulva elárastotta Gyulafehérvár utcáit, tereit, ortodox görögkeleti és görög katolikus templomait. Az Erdélyből és a románok lakta térségekből érkező rendező gárda tagjai az utasításoknak megfelelően gondosan ügyeltek arra, hogy a főpapi celebrálással irányított, mély vallásossággal áthatott

⁴ A leírás *Az Újság* tudósítása és *Budapesti Hírlap* szerkesztőségének a beszámolója alapján készült. Lásd még ErdTört. III. 1711–1715.

ünnepeken a nemzeti öröm áradását megzavarható minden botlást, botrányt elkerüljenek. Kifogást senki ne emelhesen a wilsoni elvekre hivatkozó, mindent elsőprő román nemzeti akarat beteljesítése ellen.

A népgyűlést előkészítők terve szerint az Erdélyben, a Bánátban és a Partiumban élő románok kívántak itt határozni jövőbeni sorsukról és hovatarozásukról. Választhatták volna tanácskozásuk helyéül a politikai központjukat, Nagyszebent is. Ez utóbbi városnak a területe majdnem kétszer akkora volt, mint Gyulafehérváré. A lakossága pedig pár száz ember híján háromszor annyi. Az 1910-es népszámlálás szerint Gyulafehérvár 11.610 lakosával szemben – akik közül 5170 vallotta magát románnak – Nagyszeben 33.489 lakosa közül 8824 volt román. Szervezés közben a *jogaikat követelők* toborzásán munkálkodott az ortodox görögkeleti és a románul miséző görög katolikus egyház minden főpapja, pópája és plébánosa, együtt a tanítókkal és jogi végzettségű emberekkel. Segítették őket a regáti Románia állam apparátusának hivatalnokai és politikusai is. A Román Királyság katonái is. A néptömeg csak látványos kelléknek, nemzeti szolidaritást bizonyító ékességnek, az *ultima rációt nyomatékosító, demokráciát szimuláló mutatványnak* kellett.⁵

Az itt utólag említettektől függetlenül senki nem vonta kétségbe, hogy sokan voltak, és határtalan lelkesedés töltötte el őket. Az etnikai önérzet és a nemzeti vágy minden más szempontot felülírt. A legyőzöttekkel együtt megveretett nemzettestvéreik szószegése (*a bukaresti béke megkötésekor adott diplomáciai hitelük megcsúfolása*) árán kitért kikapun a győztesekhez sündörgés gusztustalanságával taposták meg a lábuk előtt fekvő haldoklókat. A nagygyűlésen a legdurvább mondat a demokratikus bizonyosságot követelő párttársait eláruló szociáldemokrata *Ion Flueraş* száját hagyta el. A leghangosabban és legmakacsabbul ő erősködött, hogy „*Erdély mindig román terület volt!*”⁶

Az etnikai népgyűléshez való illetén hozzáállás, és a gyulafehérvári álnokság a magyar kormányt soha nem tisztelő, szociális és emberjogi követelésekkel mindenkor a legkegyetlenebbül ostromló magyar szociáldemokratáknál is kiverte a biztosítékot. A *Népszava* címlapjának

⁵ Mikó, 1941. 9-13.

⁶ Az *Újság*, 16. évf. 283. sz. 1918. 12. 03. 3. p.

teljes oldalát betöltő vezércikkben adta tudtára a világnak, hogy: **„Ha van Európában olyan ország, amelyben az alsó néposztályok elnyomása botrányosabb, mint a cárizmus Oroszországáé, és mint a munkapárti maffia Magyarországaé, akkor ennek az országnak a dicsőségére a bojárok Romániája tarthat igényt.”** Többé-kevésbé osztották ezt a véleményt az erdélyi román baloldali szociáldemokrata szervezetek is, amikor attól tették függővé a regáti Romániához való csatlakozásukat, ha előzetesen garanciát kapnak, hogy mindazon szociális kedvezményeket és szabadságjogokat a regáti kormány biztosítja számukra, amivel 1918 novemberében Erdélyben rendelkeznek. A szociáldemokraták budapesti szervezetei úgy ítélték meg, hogy gyulafehérvári határozattal **„az erdélyi és partiumi románoknak Nagy-Romániába való beolvadása ma az európai reakció megerősítése.”** Olyan Romániához csatlakoznak, **„ahol csonka a munkásmozgalom, a paraszt jobbság, a zsidó sárgafoltos, ahol a forradalom helyett sötét középkor uralkodik... Antidemokratikus azért is, mert Magyarország és Erdély sorsa fölött dönt egyes egyedül Erdély és Magyarország románjainak meghallgatásával a magyarság, a szászság, a szerbség meghallgatása nélkül.”** Végül a Romániát győztes szárnyai alá menekítő antantról állapították meg: **„Ha az ántánt demokráciájának hitvallása nem frázis, ha a wilsoni program nem hazugság, ha a népek nemzetközi együvé tartozása nem üres szó, akkor Gyulafehérvár határozata nem lesz a békekongresszus álláspontja.”⁷**

Az lett, de ahhoz fel kellett kínálni porhintésül a népgyűlésen résztvevőknek is, a rájuk figyelő sajtónak is, az antant hatalmak államaiban élő állampolgároknak is, az egyesülestől vonakodó görög katolikus erdélyi románoknak is, a némán figyelő erdélyi szászoknak és a tiltakozó erdélyi törvényhatósági jogú városoknak is azt a tiszta demokráciát ígérő programot, amelynek alapján ígérték az egyesülés megvalósítását.

⁷ Népszava, 46. évf. 286. sz. 1918. 12. 03.

A gyulafehérvári egyesülési határozat

A szavakban nemzetgyűléssé rangosított gyulafehérvári népgyűlés által elfogadott *kilenc (IX) cikkelyből, és a III. cikkely alá sorolt hat pontból álló egyesülési határozat* ünnepélyes stílusával, és minden jogi fogalmat elfogultan és aprólékosan magyarázó bőbeszédűségével azt sugallta, hogy a Magyarországon élő románok önmagukat ünneplő, *hadi győzelemmel felérő annexiót hajtanak végre.*

A *deklarációjuk I. cikkelyében* használt ortodox naptári dátum – november 18-án – és a zárjelbe rekesztett nyugat-európai keltezés (*december 1-én*) – szimbolikus utalásként is értelmezhető: Erdély, a Bánát, a Magyar Népköztársaság⁸ „*összes románjainak meghatalmazott képviselői nemzetgyűlésbe gyűlve... kimondják... az általuk lakott területeknek*” a Romániába történő bekebelezését. Egyben ennek az aktusnak a vallási, civilizációs váltásának a befejezettségét is. A román közakaratnak feltüntetett alkalmi kinyilatkoztatás a magyarok mellett a Bánátra – legalábbis annak egy jelentős részére – szintén igényt tartó szerbeknek is üzent. Ellentmondást nem tűrő hangon „*külön is kijelenti a román nemzet elidegeníthetetlen jogát – hangozott a megkérdőjelezhetetlen végzés – a Maros, Tisza és Duna között elterülő egész Bánátra*” is.

A nagyszabedű előkészületek alkalmával támadt nézeteltérések elhárítása után a szervezők által rögzített *dokumentum II. cikkelye* a spontán toborzás útján összeverbuválandó népgyűlést minden előzetes megfontolás és felhatalmazás nélkül „*nemzetgyűlésnek*” minősítette. Ennek a diplomáciai minősítést nyert testületnek a nevében ígérte, hogy a létező Román Királyság lakosságával együtt „*az általános választói jog alapján*” majdan összeülő „*alkotmányozó gyűlés*” végleges alkotmányt léptet életbe. Ennek az alkotmánynak lesz a jogforrása »*az egyesülési gyűlés*« által elfogadott okmány. Az itt megválasztandó nagy nemzeti tanács „*ideiglenes autonómiát tart fenn*” a Romániához csatolandó törvényhatóságok román lakosainak érdekképviselője és kormányzása cél-

⁸ A dokumentum szerkesztői a Magyarország fogalmat használták, bár tudták, hogy Károlyi Mihály hívei és a fővárosi lakosság őket támogató része 1918. november 18-án díszes külsőségek között deklarálták az államformaváltást.

jából.⁹ Ezzel megmásíthatatlanná, visszavonhatatlanná és minden alkut kizáróvá tette a vármegye minden rendű és rangú népének az önhatalmú kiszakítását Magyarországból.

A határozat szerkesztői előzetes vitáik során tapasztalatból is ismerték a dualista Magyarország szabadelvű, és Ó-Románia ortodox görögkeleti mentalitású államberendezkedése és polgárjogi állapota közötti különbséget. Ezért szükségesnek tartották mind a saját tömegbázisuk, mind az európai közvélemény, mind a 26 vármegye területén élő román népek tiltakozásának a leszerelését.

A *III. cikkelyben* *proklamálták* azokat a demokratikus köz- és magánjogi normákat, amiket tartalmaznia kell majd az Új-Románia alkotmányának. Ezeket ennek a cikkelynek az alábbi *hat pontjában bontották ki*. Inkább a rokonszenvet maguk felé hajlító csalétekként, semmint formulázott kötelezettségként.

Az *első pont* „*teljes nemzeti szabadságot*” ígért az „*együttlakó népek számára*” a nevelésben, a kormányzásban, a „*saját kebeléből választott egyének által,*” az anyanyelv szabad használata mellett.¹⁰ Ezzel párhu-

⁹ Véletlenül sem említi, hogy a nem román lakosok érdekeit kik fogják képviselni. Nem igen tévedünk sokat, ha feltételezzük, hogy az okmány az állampolgársággal ki óhajtja terjeszteni a román etnikumhoz tartozást is a nem román ajkú – főleg magyar, sváb és szász – lakosokra is.

¹⁰ Az ígéret megszegése általánosan bevett szokás volt. A drasztikus eljárások ellen rendre tiltakoztak a hátrányt szenvedők. Dr. Balogh Arthurnak és dr. Pál Gábornak a Nemzetek Szövetségéhez (közismert nevén: Népszövetség) benyújtott panaszát a *magyar nemzetet gyalázó tankönyvek ellen*. Árvay Árpád és Daróczy Kis Lajos az *Erdélyi Magyar Szó betiltása* miatt tett panaszt. Dr. Kövér Gusztávot *állampolgárságától fosztották meg*. Dóczy Imrét *kiutasították Romániából*. Dr. Szele Béla és társai a *brassói Magyar Kaszinó és Polgári Kör épületének elvétele miatt* panaszkodtak. Báró Bánffy Albert és felesége a *személyük bántalmazása miatt*. Dr. Kövér Gusztáv a *napilapok címében a magyar helységnevek használatának megtiltása miatt* emelt szót, majd a nagyváradai *5 Órai Újság betiltása miatt*, harmadszor *több magyar lap betiltása miatt* tiltakozott. Dr. Györgypál Domokos és társai *A csiki magánjavak visszaadásának a Népszövetség megszabta bírósági döntéssel ellentétes román végrehajtás és törvényi szabályozás ellen* emelt kifogást. Nagy felháborodást váltott ki 1937-ben a Kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium tanárainak kötelező román nyelvvizsgája, és a tanintézetben a román tanítási nyelv kötelezővé tétele. Mindezekről bővebben, tematikai bontásban, és a panaszló intézményeket, magánszemélyeket is megnevezve: Mikó Imre i. m. 303–307.

zamosan számarányos részvételt a törvényhozásban és az ország kormányzásában.¹¹

Az elcsatolandó lakosság számára az anyanyelv szabad használata mellett különösen fontos volt a vallásszabadság biztosítása. A még szekularizálatlan – a dualizmus korában körjegyzőségekbe, legfeljebb községekbe, ritkábban nagyközségekbe szervezett – lakosság többsége az Eötvös-féle elemi népiskolai törvény megkövetelte és lehetővé tette egyházi vagy községi népiskolában művelődött. Számukra az anyanyelv használata mellett a vallásszabadság biztosítása volt a legfontosabb.

A Romániával egyesítendő vármegyék lakosságának szervezésében, a létük megélésében – túl a biológiai vegetáción –, a társadalom egészéhez és mikro csoportjaihoz történő viszonyulásukban a mértékadó a transzcendentális identitásuk volt. Ez az anyanyelvi kötődésnél is fontosabb, egyben tarkább is volt. Az erdélyi románok ortodox görögkeleti és görög katolikus megosztottsága még a csalfa győzelmi mámort ország gyarapításra használó *transssylván románok* között is vitát generált.

Mikro-szociológiai elemzéssel könnyen feltárható, hogy Dél-Erdély dominánsan ortodox görögkeleti vallású román lakosai türelmetlenebbek voltak, mindenféle alkut és egyezkedést mereven elutasítottak. Észak-Erdély románokkal kevésbé telített, a görög katolikus hiten és a hétköznapi élet sűrűjén, a világi műveltség tágabb körű megszerzésén

¹¹ A számarányos részvételre tett ígéret cáfolatára legyen elegendő, hogy az 1922. március 6-7-én tartott népképviselői és szenátori választás névjegyzékében a románok lakta Lugoson 13.294, Karánsebesen 12.361, Topánfalván 12.980 választópolgárt írtak össze. A magyarok lakta Aradon csak 3.700-at, Marosvásárhelyen 2393-at, Kolozsvárt is csak 5.008-at. A választás első fordulóján Erdélyből a népesség arányában elnyerhető 25-30 képviselői mandátum megszerzése helyett, csak egyetlen magyar képviselő – Marosvásárhely volt polgármestere, Bernády György, a nyárádszeredai kerületből – került be a román parlamentbe. A nemzetközi felháborodást kiváltó arányon a pótválasztáson bejutott újabb két képviselő „beengedésével” és 3 szenátor bejuttatásával korrigált a román hatalom. Az első, 1922-es választást követően a nagyhatalmú, későbbi miniszterelnök, Iuliu Maniu így nyilatkozott az ígéretek betartásáról: „A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogva tartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis... Ily módon a választás napja Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává vált, s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt.” – Idézi Mikó, 28. o.

a magyarokkal a múltban is inkább osztozkodó román politikus elit „pengette az egyezkedés és a demokratikus megoldás húrjait”. Ugyanez a hajlékonyság és hajthatatlanság generációs szinten is érzékelhető volt, amennyiben a fiatal radikálisok elutasítottak minden tárgyalásos megoldást. Azonban a lakosság vallási hovatartozásának a mérlegelése elől nem térhettek ki a legradikálisabbak sem. Ezért a helyi közigazgatási és nyelvhasználati téren biztosított jogokat követően, a *második alpontban* ígérték, hogy az Új-Romána alkotmányában az anyanyelv szabad használata mellett második legfontosabb kritériumként építik be az elcsatolandó vármegyékben gyakorolt vallások „*egyenlő jogi és teljes felekezeti autonóm szabadságát*”¹².

A *harmadik pontban* „*a közélet tiszta demokratikus uralmának*” a megvalósítását ígérték. Ezen ígéret szerint „*általános, közvetlen, egyenlő, titkos, községenkénti, proporcionális választójogot*” kap minden 21. évét betöltött férfi és nő, mind a községi, mind a megyei, mind a törvényhozói képviselők választása során.

A *negyedik pontban* az alkotmányban rögzítendő „*korlátlan sajtó, gyülekezési és egyesülési jogot, ... minden emberi gondolat szabad terjesztésének*” a lehetőségét ígérték alkotmány erejű védelem alá helyezni.

¹² A legdurvább támadások a magyar nyelvű lakosság által gyakorolt vallások egyházi szervezeteit érték. A magánemberi és nemzetközi tiltakozásokon kívül sok mindent elárul az, hogy a román államnak első dolga volt anyagilag ellehetetleníteni a magyar etnikumhoz köthető egyházszervezetek oktatási és hitápolási tevékenységét. Kiáltó igazságtalanság volt egy példája: a Hunyadiak korában épült, majd az 1560-1570-es évektől a református gyülekezet birtokába került a *marosszentimrei* templomot, és a hozzátartozó 30 hold földet erőszakos kisajátították, és kiutalták a balázsfalvi érseknek. Az érsek volt annyira tapintatos, hogy a templomot nem fogadta el, csak a földet. Ítélje meg ki-ki, hány magyar nyelven tanító elemi iskola, gimnázium, templomi kórus, magyar egyházi, művészeti és múzeumi intézmény fennmaradását lehetetlenítette el a román állam azzal, hogy a négy magyar római katolikus püspökség 290.507 hold nagyságú birtokából az 1913-as árszint értékének 1/13-ad résznyi értékben ellentételezett államköténnel 277.513 holdat állami tulajdonba vettek. A Királyhágón túli református egyház 62.148 holdjából 25.222 holdat, az unitárius egyház 17.916 holdjából 11.389 holdat birtokoltak el. Mikó i. m. 32–33. o. „*Románia nagy barátja, a történelmi Magyarország sírásója*”, *Scotus Viator*, (Robert William Seton-Watson) a kolozsvári román lapnak, a *Patria*-nak címzett levelében így nyilatkozott a földosztásról: „*az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt, és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette*.” Idézi Mikó, 38. o.

A román politizáló elit – feltehetően a falusi lakossággal együtt élő papságtól inspirálva – jó érzékkel tapintott rá a paraszti földéhségre. Mivel a Romániába olvasztandó területen nem a román bojároktól, nem is a román kincstártól, és nem is az ortodox görögkeleti egyháztól kellett kisajátítania a felosztandó illetve állami tulajdonba vett földeket. Ezt a feltételt feltűnően jó érzékkel használták ki a szervezők. A törpe-, kis- és középparaszti gazdaságokat művelő családok nemcsak a megélhetési viszonyaik javítása miatt, hanem demográfiai jellemzőik okán is kaphatók voltak a nagybirtok felparcellázásával a maguk – értelemszerűen az utódaik – helyzetén is javítani. Ez a vágy ezúttal a nagybirtok parcellázását meghirdető román politikusok malmára hajtotta a *népszerűség vizét*, anélkül, hogy a hazai gazdasági elit érdekeit különösebben sértette volna. Ezért volt roppant jelentőségű az *egyesülési határozatok* III. cikkelyét részletező és magyarázó ötödik pont.

A *radikális földbirtokreformot* meghirdetők aprólékos részletességgel *rágták a parasztok fülébe és agyába*, hogy az „*összes, különösen a nagybirtokok, össze fognak íratni*”. Eltörlik „*a hitbizományokat, és a szükség mértékében csökkentve a latifundiumokat*,” lehetővé teszik a földművelőknek, hogy maguknak legalább... olyan nagyságú birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessenek, amelyet családtagjaikkal együtt megművelhessenek.” A földreformmal „*a szociális kiegyenlítés előmozdítása*” mellett a „*termelés fókuszát*” is megcélozta a feltűnően magyarázkodó pont.¹³

Végül a *hatodik pontban* az erdélyi és a regáti romániai politikát kevésbé befolyásoló, de az európai politikai közvéleményt ekkor már dominánsan meghatározó munkásságnak üzentek az „*egyesülési határozat*” kimódolói egy messze hangzó általánossággal: „*Az ipari munkás-*

¹³ Sokat mond az erélyi földreformról az a tény, hogy a leghitelesebbnek tűnő statisztikai kimutatás szerint a Romániához csatolt területen 280.679 ember jutott földhöz a román földreform keretében. Ebből 212.803 volt a román, 45.628 a magyar, 15.934 a német és 6.314 a más nemzetiségű. A földreformmal kapcsolatos panaszok megítélését illetően, a panaszáradat helyett – megítélés szempontjából elég kölcsön kérnünk „*Románia nagy barátjának*” Scotus Viadornak a kolozsvári *Patria* című lapban megjelent, Mikó Imre által is idézett (67. o.) véleményét: „*az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette.*”

ságnak biztosítandók azok a jogok, amelyek a legelőrehaladottabb nyugati ipari államokban törvénybe vannak iktatva.”

A III. főpont hat alpontja bőbeszédűségével társadalmi támogatást igénylő agitáció volt. Áradt belőle a francia támogatók rokonszenvének a megnyerésére törekvő szándék is. A pártfogójuktól kölcsönzött, a magyarokkal szembeni – és a két nép történelmi együttélése során a *Supplex Libellus Valachorum*-ban kidolgozott, és minduntalan felbukkanó – könyörtelen dákörömán felsőbbiségtudat: civilizációs másságuk hangsúlyozása.

A IV. cikkelyben megszólalt a hamis békevágy. A „kis nemzetek számára” igényelt nemzeti „jogosságot és szabadságot” csak önmagukra vonatkoztatott kizárólagossággal igénylik. Másokkal szemben közömbösek, a magyarokat pedig franciás göggel zárják ki a nemzetek sorából.

Ezt a negatív elfogultságot bizonyítja az V. főpont. Ebben a mindenki másra tekintet nélküli terület- és népességszerzési vágy abban jut kifejezésre, hogy „az osztrák-magyar monarchia jáрма alól”¹⁴ kiszabadult, a „román anyaországgal” már egyesült „bukovinai testvéreiket” üdvözlük.

A VI. főpontban magukhoz ölelik „az osztrák-magyar monarchia jármában élt nemzeteket”: a „cseh-szlovák, az osztrák-német, a jugoszláv” népeket. Mintha eltörölni, megsemmisíteni, kiirtani akarnák, szándékosan mellőzik a magyarok említését. Mintha a 13–14. századtól a Balkánról a Magyar Királyság oltalma alá menekült románokat nem a magyarság fogadta volna be, és biztosított volna számukra otthont.¹⁵

A VII. főpontban a Gyulafehérváron összesereglett románok tisztességgel fejet hajtottak a háborúban elesett hőseik emléke előtt. Tették ezt úgy, hogy nem tisztázták, jár-e a főhajtás azon román katonáknak, akik a Magyar Királyság besorozott ezredeiben harcolva védtek Erdélyt, benne a román lakosságot; vagy éppen az osztrák-magyar

¹⁴ A lealacsonyítás, a megvetés és a végleges megsemmisítés szándékával az Osztrák-Magyar Monarchia nevét következetesen kis kezdőbetűvel írták.

¹⁵ Ez a szlávok és germánok közé szorult magyar etnikumot megsemmisítő gonosz szándék ott bujkált egyébként a nemzetépítő romantika érvrendszerében a 19. században. Ideológiailag leghatékonyabban Herder indokolta meg. A magyar irodalmárok és gondolkodók közül pedig Berzsenyitől, Kölcseytől, Vörösmartytól, Széchenyintől át Deákig a legnagyobb magyarok szenvedték meg a felárt való fenyegetettséget.

ezredek toborzói által megszólítva álltak a monarchia közös ezredeinek a zászlói alá?!

A VIII. főpont a spontán összeverődött népgyűlést következetesen nemzetgyűlésnek nevezte. Csodálatát és háláját fejezte ki a vele szövetségzett hatalmaknak, „*akik megmentették a civilizációt a barbarizmus körmei közül.*”¹⁶

A IX. főpont szerint a népgyűlés úgy határozott, „*hogy az erdélyi, bánáti és magyarországi románok ügyeinek további vezetésére egy nagy nemzeti tanácsot szervez, amely teljes jogosultsággal bírand, hogy a román nemzetet képviselje.*”¹⁷

Nem ennek a töprengésnek a feladata, hogy a nagy háború kirobbanásáért felelős országokat és személyeket lajstromozza, de a Magyarországtól 130-135 ezer km²-nyi területet igénylő, végül 103 ezer km²-nyi területet és megközelítően 6 millió lakost erőszakkal annectáló politikusok utódait is érdemes arra figyelmeztetni, hogy Franciaország Bismarck győzelme óta készült a Németország elleni revánusra. Anglia is csak alkalomra várt, hogy egy kirobbanó háborús konfliktusban megtörje a német gazdasági fejlődési ütemét, mert az számos területen már túlszárnyalta a szigetország teljesítményét. Az annexiós vágyaikat tombolva kiélő román politikusok hamar megfedkeztek arról, hogy Románia a központi hatalmakkal kötött szövetségi szerződését 1916-ban felrúgta. Úgy támadott Erdélyre, hogy a hadüzenetet a Bécsben szolgáló nagykövetük akkor adta át a közös külügyminiszternek, amikor a román hadsereg már Erdély földjét taposta. Arról most ne essék szó, hogy Tisza

¹⁶ Máig tipikusan a francia köznyelv által használt fogalom. Minden olyan emberre vonatkoztatva, aki nem beszél a francia nyelvet. A románok természetesen az általuk uralt területen ezt átruházták azokra, akik a román nyelve nem beszélnek. A románok egyesülési dekrétumának erre a pontjára Foch marsall már a Párizs környéki békák megkötésekor megadta a választ. Beteljesült jóslata szinte napra pontosan szabadította a világra az emberiségnek minden idők legbarbárabb korszakát, melynek során Románia előbb a hitleri fasizmus, majd a sztálini bolsevizmus között ingázva – nem tanulva a történelemből – Magyarországgal és a magyarokkal hasonlóan viselkedett, mint tette azt 1916 és 1920 között.

¹⁷ „A gyulafehérvári egyesülési határozatok” december másodikától számos magyar nyelvű napilapban megjelent. Tudományos igénnyel Mikó Imre dolgozta fel és publikálta. Lásd Mikó I. 1941. 265–267.

István miniszterelnök a románok hasonló családságától és agresszivitásától tartva, 1914-ben hetekig késleltette a hadüzenet átnyújtását Szerbiának. A háború akkor is, azóta is barbarizmus. Ennek a barbarizmusnak a szertelenségeit azonban a civilizáltabb társadalmak és államok vezetői igyekeztek kölcsönösen betartandó nemzetközi egyezményekkel fékezni. Ezeket az európai civilizációban kötelezően érvényes szabályokat azonban Románia mások kárára minduntalan megsértette.

Miért Gyulafehérvár?!

A szervezők szándékát mérlegelő történészek szerint a román politikusok azért döntöttek Gyulafehérvár mellett, mert Erdélyben csak ezen város vasútállomásának a közelében volt akkora köztér, ahol az összegyűlni remélt százezer ember megfért. A másik okként emlegették, hogy Erdélyből ide futottak be legtöbb irányból a vonatok. A publicisztikában és történeti munkákban előtérbe helyezett praktikus okokhoz kell sorolnunk Gyulafehérvárnak a román anyaországhoz való viszonylagos közelségét, és a keletebbre lévő hegyszorosoknál a sokkal könnyebb átjárhatóságot. Mindezeknél azonban döntőbb szerepet játszott az egyesülés történetmitológiai megalapozása.

A magyar történészek sem gondolták még végig, hogy ennek a helyszínválasztásnak a román nemzetmitológiával összefüggő civilizációs okai is lehettek. Nemigen tévedünk sokat, ha feltételezzük, hogy a Nagyszebenben megalakult Erdélyi Román Nemzeti Tanács vezetőit az említett praktikumok mellett misztikus okok is inspirálták a helyszín kiválasztásakor.

Gyulafehérvár Szent István király püspökség-alapítási tevékenysége óta egyházi székvárosa volt Erdélynek. A fejedelemség korában pedig világi, közigazgatási központ volt. Ha úgy tetszik, a reformációig az államigazgatással szorosan összefonódott egyházi főváros volt. A reformáció sajátos hozadékaként néhány katolikus Báthoryt (István, Boldizsár, András, Gábor) kivéve kálvinista fejedelmi székváros volt. Szimbolikusan is jelezni kívánták a „helykeresők”, hogy az újkorban alakuló formálódó, minden lehetséges alkalommal nagyobbodó – 1881-től

immár diplomáciailag is elismert – Román Királyság nemcsak materiális erőhatalommal, nemcsak tettelesen bitorolja el a Magyar Királyságtól Transsylvániát és tartozékait, hanem lelki, eszmei, mitológiai értelemben is. Az Erdélyhez követelt egyéb régiók nagy része – Bánát, Partium, Tiszántúl – az Ó-Románia elődjeként történelmileg jegyzett fejedelemségekkel (Moldva, Havasalföld) együtt az 1680-as, más része az 1780-as évtizedig török fennhatóság alatt volt. Ebben az összefüggésben Pop-Csicsó István el is szólta magát, amikor a románok Mekkájának nevezte Gyulafehérvárt.

Az ilyen és hasonló motívumok közrejátszását a népgyűlés helyének megválasztásban, ráutalóan jelzi, hogy bár megkésve, de feltűnően ritka egyháztörténeti eseményként az ortodox görögkeleti egyház *patriarchája* az ortodox görögkeleti szentek sorába iktatta a magyarok első királyát.¹⁸ Nem lenne különös meglepetés, ha ezt követően a gyulafehérvári püspökség alapítóját 2020-ban a trianoni békediktátummal egyesítő román nemzeti közöröm századik (esetleg 2031-ben, a román királyság diplomáciai elismerésének 150-edik) évfordulóján a román történeti mitológiát formálók megkísérelnék elhithetni a Balkán és a Kárpát-medence népeivel, hogy az első királyuk – mint az akkor még nem létező Szlovákiának –, a román *Erdélynek is Szent István román királya* volt. Az anyja, Sarolt – Géza fejedelem felesége – e tájról származott. A magyarok – mint Hunyadi János kormányzót és annak Mátyás nevű fiát – elorozták tőlük. A szociáldemokrata Flueraş, Ion éppen e témában *’szólta el magát’* az egyesülés deklarációsakor, amikor azt állította Erdélyről, hogy *„mindig román terület volt”*¹⁹. Megerősítő történeti forrásként hivatkoznak majd az Árpád-házi királyok görög nyelvű okleveleire, és az ortodox görögkeleti patriarcha azon Istentől származó sugallatára, hogy iktassa őt szentjeik sorába.

Elnézést kérve a történelmietlen mitológiai kalandozásért, de a Gyulafehérváron – nemzetközi és össznépi felhatalmazás nélkül – deklarált föld-, vagyon-, folyó-, erdő-, falu-, város-, intézményrendszer-,

¹⁸ Papp Tamás: *Az ortodox egyház is szentként tiszteli*; Országalapító királyunk és a keleti hagyományok kapcsolatáról. Új Ember, LXI. évf. 34-35. sz. (2975-2976.), 2005. 08. 21.

¹⁹ Az Újság, 1918. december 3. kedd, 3. p.

infrastruktúra, és a nem román ajkú és etnikumú többségi embertömeg megszerzése (még ha országnyi méretű is a zsákmány) kevésbé különbözött a tengeri kalózok és a szárazföldi maffiák zsákmányszerző módszereitől és rafinériáitól. Kriminálisztikailag nem volt más ez az akció, mint a Nagyhatalmú Keresztapa – a francia miniszterelnök – biztatásával vagy kézlegyintő felelőtlenségével jóváhagyott, teátrális szituáció keretében visszafordíthatatlanul megszerzett zsákmány átengedése a nyelvrokon románoknak. Azért, hogy a németek elleni bosszú véglegesen, vagy legalább hosszú távon ellehetetlenítse, leszűkítse a németek jövőbeni mozgásterét.

Nem vitatva Magyarországnak a súlyos háborús vereségét; nem tagadva az ország peremkerületeinek nemzetiségek által lakott túlsúlyát, 1910-ben az országon belüli 45-46 százaléknyi arányukat sem. Azt sem vonva kétségbe, hogy az 1879., 1883., 1891. évi, de különösen a nemzetiségi iskolákat és tanárokat pozitív diszkriminációval kecsegtető és serkentő 1907. évi, magyarosítást célzó nyelvtörvények sértették a nemzetiségi politikusok népeiket védő vélt vagy valós érzelmeit, nemzeti identitásra törekvő vágyaikat. Elképzelhető – bár a tájféldrajzi, településszerkezeti és a lakosság vallási tagozódásának tényei, valamint a törvény hatásának a gyakorlati életben érvényesíthető feltételei azt erősen megkérdőjelezik –, hogy különösen az 1907-es *Lex Apponyi* hatással lehetett a hazai kétnyelvű lakosok számának növekedésére. Ennek következtében a magyar nyelv terjedésére.²⁰ Ezek a törvények azonban

²⁰ 1879: XVIII. tc. – a magyar nyelv *tantárgy*; 1883: XXX. tc. – a nem magyar tan nyelvű középiskolákban a magyar nyelv és irodalom *rendes tantárgy*; 1891: XV. tc. – „*a nem magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv, mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel*”; 1907: XXVII. tc. – egyházi és községi iskoláknak a „*nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni*”; Ha a tanulók 20%-a magyar anyanyelvű volt, számukra kötelező volt a magyar tannyelv bevezetése. Ahol a növendékek 50%-a magyar anyanyelvű volt, kötelezték a magyar oktatási nyelv bevezetését. A törvény elrendelte a magyar állami szimbólumok használatát is. Romsics 1999. 82–84. A szerző a korabeli viszonyok érzékeltetésére az erőszakos magyarosítást az oroszok lengyelországi eljárásával mentegeti. Szerencsésebb lett volna, ha az azóta eltelt immár egy századnál hosszabb idő európai jogfejlődését bevonva az értékelésbe, az 1990-es évtized romániai iskolapolitikával és a romániai nyelvhasználatlall állította volna párhuzamba a száz évvel korábbi magyar viszonyokat.

éppen a románok nyelvhasználatát befolyásolták a legkevésbé. Az általuk meglakott települések természet- és tájföldrajzilag, a megélhetési forrásukat előteremtő munkájuk végzését illetően is, vallásilag is majdnem fellazíthatatlan etnikai tömb volt.

Ezekből az ellenzéki és nemzetiségi politikai retorikát felhangosító törvényhozási akciókból számos történészünk – legutóbb Romsics Ignác – a köznapi valóságot figyelmen kívül hagyó, súlyos félremagyarázásokra is alkalmat adó következtetést vont le: „*A magyar nyelv ismeretét előíró iskolapolitika következtében nőtt a kétnyelvűek száma – szögezte le –. 1880-ban az összlakosság 14%-a tudott magyarul [!]²¹ és legalább még egy nyelven. 1910-ben viszont már 23%-a [!], azaz a nemzetiségi lakosság közel fele. Ebből és a magyarság összlakosságon belüli arányának növekedéséből (1880: 45%, 1910: 54,5%) kiindulva sokan tragikusan félrevezető jövőképet fabrikáltak.*”²² E mögött a megállapítás mögött a korabeli történelmi valóság folyamatai helyett inkább a korabeli nemzetiségi politikusok szólamainak kritikátlan elfogadása munkál. A magyar nyelv megtanulása ugyanis eddigelé senkit nem tett még e földgolyón magyarrá. A vegyes lakosságú térségek kétnyelvűsége sokkal inkább létszükségleti praktikum, semmint törvény szabályozta iskoláztatási produktum. Az erdélyi román politikai elit legharcosabb vezetői közül, akik Erdélynek Magyarországról való leszakításán a *Horea-Cloșca néplázadás, majd a Supplex Libellus Valachorum megalkotása óta* következetesen és eléggé erőszakosan munkálkodtak – 1848–1849-et nem is említve –, legtöbben tökéletesen bírták a magyar nyelvet. Statisztikailag – az etnikai hovatartozást illetően – a nyelvtudás helyett szerencsésebb lett volna a vallási hovatartozás számsorait figyelembe venni. A spontán polgárosodás, a technikai és technológiai fejlődés, az urbanizáció felgyorsulása, a gyár-ipari ágazatok munkaerőt tömörítő és vándorlásra ösztönző hatása, a belső migráció folytonossá válása messze túlhaladta – a sérthetetlen vallási szabadság és jogegyenlőség mellett – az állami ráhatással erőszakolt iskolai nyelvtanulás magyarosító eredményeit. A dualizmus korá-

²¹ Értelmezhetetlen adat. Legfeljebb úgy van értelme, hogy a magyarországi nemzetiségiek 23%-a tudott magyarul, de ahogy itt találja a szerző az olvasóknak, az zavart keltő.

²² Romsics 1999. 84.

nak szabadelvűsége mellett néhány olyan törvényre, amelynek a köznapi életben felmérhetetlen és ellenőrizhetetlen a hatása, történetírói tekintéllyel és igénnyel ráfogni, hogy a magyar nyelv erőszakos terjedésének egyedüli okai, nem több és nem kevesebb, mint a nemzetiségek magyar- és kormányellenes politikai propagandáját a valóság iránti érzéketlenségből történelmi igazsággá magasztalni.

A középkori városlakó németek utódait kivéve, a dualizmus kori Magyar Királyság nemzetiségeit – közöttük a románokat is, akik legalább 80%-ban őstermelői foglalkozású, hegy- és síkvidéki, hegylábi térségben élők, földművelők, bányaiipari kisegítők, erdőlakók, famunkások, juhászok stb., körjegyzőségi szerkezetű és népességű apró falvakban élő közösségek voltak –, lehetetlen függetleníteni a vallási hovatartozásuktól. A Magyar Királyságban a szekularizált mai értelmiség transzcendencia iránti érdektelenségével és ateizmusával legfeljebb a francia jakobinusokat eszményképpé emelő 1848-as márciusi ifjak egy szűk csoportját lehet megközelíteni. Azokat, akiknek radikálisabb és agitatívabb tagjai ottmaradtak a csatatereken, vagy megszenvedték Ferenc József börtöneit.

Az állami erőszakkal terjesztett magyarosítás – Romsics által deklarálta ütemét – nagy szintézisében a valóságból kiindulva Szeffő tagadta, vagy legalábbis annak a valóságos hatását a hétköznapi élet jelenségeivel mérsékelve, merőben más véleményt fogalmazott meg a dualizmus kori nemzetiségi viszonyainkról. Azon belül a hazai és regáti románok magyarokhoz való viszonyáról Szeffő Gyula többet és igazabbat állított. Nem bűn őt sem meghallgatni. Szeffő a korabeli romantikus költészetnek a politikát befolyásoló hatását is figyelembe véve, külön elemzés tárgyává tette a fiatalon elhunyt Eminescu hatását az Ó-Romániában és Erdélyben élő 19. század végi generációkra. Eminescuhoz hasonló élményt és harci kedvet egy emberöltővel korábban Petőfi oltott a magyar ifjúságba. A különbség kettejük között a nemzedéknyi időeltolódás mellett az, hogy Petőfi egyedül maradt a magyarjaival a Kárpát-medencében. Az osztrák császári és orosz cári hadseregek úgy sorakoztak fel az eszméi és az azt vállaló 1848-as honvédek nemzedéke ellen, hogy egy légiónyi bécsi diák, és néhány légiónyi oroszokat megverni akaró lengyel támogatta csak őket. Polgárháborús szituáció provokálá-

sával nehezítették a helyzetüket az orosz cárnak az egyházuk védelmét ígérő, ebből a szempontból magukat biztonságban érző ortodox görögkeleti vallású erdélyi románok és a délvidéki szerbek.

Az Eminescu lírája mozgósította román ifjúságnak a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő Romániáról szőtt álmát pedig már az 1880-as évtizedtől felkarolta az olasz ifjúság, és védőszárnyuk alá vették a franciák. Ez a történelmi, társadalmi és lélektani szituáció készítette Szekfű Gyulát arra, hogy finom érzékkel felmérje a magyar–román etnikai és politikai törekvések két vonulatát. Máig találóan hangsúlyozta az unitus hitűek (Babes Vince és Mocsonyi Sándor) harmóniára és jogfejlődésre építő politikai törekvéseit. Ugyanakkor rámutatott az aradi Tribuna című lapot alapító Slavici János vezette radikálisok területi elkülönülést követelő céljaira. Ez utóbbi irányzat kezdetektől szorosra fűzte kapcsolatát Ó-Romániával, és minden eszközzel Eminescu álmának megvalósításán munkálkodott: „1891-ben – írta Szekfű – a bukaresti tanárok és ifjúság megalakították a Liga Culturálát a román faj összetartozandóságának bizonyítására és támogatására, elsősorban a magyar oláhság támogatására irredenta egyesületként. A békülékeny irányt elsöpörte az ifjúság viharos lelkesedése, mely... Nyugaton is, főként az olasz ifjúság körében barátokat szerzett azon gondolatnak, hogy a 11 milliónyi románságot a Dnyesztertől a Tiszáig egy kormány alatt kell egyesíteni. Mint látható, a kor szellemében itt sincs szó kisebbségi jogokról, hanem a térkép újraszabásáról, hogy egy erős nemzetállam szabadon gazdálkodjék más népek, így a tiszántúli magyarok fölött.”²³

Az említett radikális román politikai csoportosulás fiatalos hévvel és agresszív propagandával uralta a Kárpát-medencében élő románok politikai törekvéseit. Olaszföldön és Franciaországban a nyelvi rokonság okán aktív, a valóságot elferdítő, a magyarságot egyetemlegesen befekéltető propagandát fejtettek ki. Annyira, hogy az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kiváltotta rokonszenvet, az olasz egység létrehozását és a Garibaldit támogató magyarok áldozatait is annullálták. A permanens gyűlöletkeltés nyomán a forradalom és a magyar emigráció keltette és táplálta rokonszenvenemcsak megkopott, hanem visszájára fordult.

²³ Szekfű V. uo. 579.

Az olasz és francia ifjúság előtt – a román propaganda következtében – nem volt gonoszabb, kiirtandóbb nép, mint a nyereg alatt puhított húst zabáló magyarság. A honfoglalás utáni pogány kalandozókra szórt koraközépkori keresztény átkokat mind előásták a krónikák, annalesek, geszták lapjairól. A szabadelvű magyar parlamentben, a francia és olasz sajtóban a boldog békeidők Európa-szerte eseményhiányos napjaiban ezekkel a mendemondákkal, álhírekkel borzolták a békés életet élő francia, spanyol és olasz polgárok idegeit.²⁴

Az első világháborúban elszenvedett vereség után épp olyan árván, megbélyegezetten és mindenkinek kiszolgáltatottan került ki a valószínű és képzeletbeli roppant lövészárkokból – immár nem a Magyar Királyság – csak a magyar nemzet, mint 1849-ben, amikor az osztrák kétfejű sas és az orosz medve törekedett halálra csipkedni és eltiporni. Az erdélyi szászok biztatásától tüzelve, a román és szerb fél-reguláris határőrök és a felbujtott civilek akkor is vadul irtották a magyarokat. 1918 őszétől pedig a németeket a végső tehetetlenségig megalázni készülő franciák istápolása mellett a románok, a szerbek és a csehekkel szövethető szlovákok latolgatták, és fegyveres erővel tetteleg is próbálgatták, hogyan s miként tüntethetnék el az államalkotó magyarságot a Kárpát-medencéből.

A legdurvább hasonlaltal érzékeltethető csak az az agresszivitás, amivel a bukaresti béke kötelmei alól kisüdürgő Románia felbiztatta az erdélyi románokat, hogy mint a keselyük az afrikai szavannán, csapjanak le a kivérzett áldozatra. A franciák örvendező tapsorkánja mellett semmisítsék meg a magyar államiságot. *Ennek a szándéknak a realizálása a gyulaféhevári egyesületi tanácskozással kezdődött.*

A nemzetiségi kérdés és a rokotalanság ügye

A magyar társadalom és államiság történelmének egyik jóvátehetetlenül nagy kudarca a magyar királyságbeli és a regáti románok egyesítéséről döntő gyulaféhevári kongresszusnak olyatén módú megszervezése,

²⁴ Szekfű V. 580–582.

lezajlása és tehetetlen szemlélése, ahogyan az megtörtént. A Gyulafehérvárig vezető út egyik leggöröggyösebb szakasza vitathatatlanul a Magyar Királyság soknemzetiségű lakosságát őrlő, ziláló, divergáló, olykor indokoltan, máskor indokolatlanul felnagyított sérelmi politika. Ezt az antinómiát súlyosbította és mélyítette az a tapasztalat, amellyel története során minden krízishelyzetben szembetalálta magát a magyarság. Ez a nemzet rokonalanságával, soknyelvű etnikumával és több vallást követő lakosságával is összefüggött.

A polgárosodás térhódításával és kibontakozásával párhuzamosan a magyarságra erőltetett finnugor árvaság, és a rokonságot vele felvállaló népek földrajzi távolsága – a rokonsági fok ingatag volta – vészhelyzetben jószerével béna lelkűvé dermesztette a magyarságot. A nemzethalál vízióval küzdő, szorongó idegrendszerű állapotot a felvilágosodás idején a nemzet jövőtlenségének jóslatával végzetessé mélyítette Herder.²⁵ A német szociológus nemzethalál jóslata lelkileg generációkat kínozta meg a szó szoros értelmében. A magyarság sorsát felelősséggel felvállalókat – Berzsenyit, Kölcseyt, Vörösmartyt, Széchenyit, Deákot, Weselényit, Kemény Zsigmondot, majd Adyt, Tisza Istvánt, József Attilát, Illyés Gyulát, Kodályt, Bartókot stb. egyformán megkínozta a nemzet árvaságából fakadó eltűnésének a réme. Az említett jóslat ellen vállalt munkálkodás, és permanensen gyakorolt kényszerű vétó ott munkál az említettek életművében. Voltak, akiknek az idegrendszere összeroppan a teher alatt. Beleőrültek a valóság mélyén kavargó bizonytalanságba Széchenyi, Vörösmarty, Bajza, Kemény Zsigmond... Széchenyi és Teleki (a nemzetségből később újabb politikus is) önkezükkel vetettek véget az életüknek. Batthyányt, Csány Lászlót, egyetlen napon – Aradon – 13 tábornokot Ferenc József és Haynau küldött halálba. Tisza Istvánt internacionalista haramiák tüntették el az élők sorából.

Hogy mennyire kínozta őket a hazához való ragaszkodás és a nemzetiségi kérdés megoldásának keresése, nemcsak a Széchenyi és Kossuth

²⁵ „A magyarok mint az ország lakosainak legcsekélyebb része, most szlávok, németek, románok és más népek közé vannak beékelve, s századok múltán talán nyelvüket is alig lehet felfedezni” jósolta a német szociológus 1791-ben: Herder, J. G. Werke Band III/1. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. 1791. München, 2002. 633.

e témában 1842-ben kibontakozó, grandiózus vitája bizonyítja. Azt az 1848 nyarától polgárháborús szituációig éleződő szerb–magyar, majd horvát–magyar és román–magyar viszályt a nemzetközi diplomáciai tapasztalatok nyomán feldolgozó Teleki Lászlónak egy 1849 májusában Kossuthoz írott – emberileg is, politikailag is korszakos fontosságú – levele bizonyítja. A levél a trónfosztó Kossuth kormányzó elnöki reményeinek a csúcán fogalmazódott. Érdeemes a taglalt téma kapcsán a lényegét emlékezetbe idézni: „Egy van, mi különösen szívemen fekszik – indította gondolatait Teleki gróf –, mert Magyarhon jövője, véleményem szerint attól függ. Különféle nemzetiségek irányt [!] legyünk jogkiosztásban mentől bőkezűbbek. Nemcsak Ausztria halt meg, hanem Szent István Magyarországja is. Nőttünk az eseményekkel. Már most a kérdés nem az, hogy Ausztria és Magyarhon elváljanak-e, vagy egy országot alkossanak. Hanem az; a két harcban lévő elem közül mellyik absorbeálja a másikat... Feladatunk nehezebb, mint volt a 89-ik frankhoni. Liberté, égalité, fraternité, még nem elég. A népek nemzetiségi életet is kívánnak élni. Olly rendszert kellene állítanunk, melly által a nemzetiség egysége hiányát az egyéni és nemzetiségi jogok egyeztetése és méltánylata által pótolják.

Magyarországnak kettő közt van választása; vagy a corpus jurisra állva, határait úgy amint volt, megtartani igyekezni. Nem gondolva a fajok féltékenységével. S úton borostyán sok lehet, de csak hadi élet megállapítva, de csak szűk. Áldozat vérben és vagyonban tömérdek. S a bér? Néhány évnvi bizonytalan jövő. S ha elveszünk, emlékezni fog rólunk a történezet, de Európa siratni nem. A másik, mit választhatunk: a Corpus jurisból valamit áldozni, s nemcsak Horvátországra nézve,²⁶ de a szerbek és oláhokra nézve is. Kibékülni a Vajdasággal [Vajdaság alatt a Bánát vegyes lakosságú területét érti Teleki]. Annak összes közgyűlést engedni, valamint az oláh fajnak is belső administratiót, statuarius jogot, széles értelemben municipális garantiákat. Mindig vigyázva arra, hogy magyar és német faj amennyire lehet, ne

²⁶ Jellasics szeptemberi támadását megelőzően az országgyűlés zárt ülésen tárgyalt a horvátok forradalommal és szabadságharcával szembeni fellépéséről, s eljutott odáig, hogy „kiengedi a királyságból” a horvátokat, azzal a feltétellel, hogy felhagynak a magyarok elleni támadással. Erre utal Teleki. A javaslat eljutását a zágrábi országgyűlésbe Bécsből megakadályozták. Beér János szerk.: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés, Bp. 526.

vétesség alá oláh vagy szerb jurisdictionnak. S olly feltétel mellett, hogy legfelsőbb kormányban, országgyűlésben Magyarhonnal egyet alkotandnak, és országgyűlésünk nyelve magyar leend. Még a kormánynál is lehetne külön osztályt csupán szerb és oláh tárgyakra alakítani. S ha ezenkívül még népnevelés, camerális rendszer, vallásügy, igazságügyre nézve, valamint azon nyelvekre nézve is, mellyeken a szláv fajú megyékben beszélni szabadjon, és tökéletes nemzetiség elvét kimondjuk, s megalapítjuk, azt hiszem, leraktuk Magyarországra nézve a legfényesebb jövőnek alapját...²⁷

Az lakosság hitvilága és vallása

Nincs most terünk a dualizmus kori nemzetiségi, etnikai és az ezzel szorosán összefüggő vallási, civilizációs problémák taglalására. Arra sem, hogy a magyar–horvát kiegyezést²⁸ és az Eötvös kidolgozta, Deák elfogadtatta 1868-as nemzetiségi törvényt,²⁹ valamint az oktatást polgári alapon szervező népiskolai törvény jellemzőit méltassuk.³⁰ Azt azonban nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a magyar politizáló elit sem volt egységes a Kárpát-medence etnikai sokszínűségének a megítélésében és kezelésében. Meglehet – egyesek szerint –, hogy Szekfű Gyula elnéző volt a dualista magyar állam nemzetiségi politikájával szemben, de abban máig igaza van, hogy *„a magyar rendszer nem ismerte az erőszak és terrornak 1918 óta a szomszédainknál alkalmazott eszközeit, s csak arra volt jó, hogy ellenségeink terrortól panaszkodhassanak.”* Szekfű szavaival külön is emlékeztetnünk kell a mai nemzedékeket a korabeli egyházak és az oktatás viszonyára. *„Az új magyar állam – szölt a történész – még 1868-ban elismerte a nem-magyar nemzetiségű, a görög keleti román és szerb egyházak autonómiáját, s hozzájuk hasonlóan kiépítette a román görög katolikus egyházét a balázsfalvi érsek alatt. Ehhez képest a görög katolikus egyháznak 1913-*

²⁷ Gróf Teleki László levele Kossuth Lajosnak Párizsból, 1849. májusn14. In. Teleki László válogatott munkái II. Bp. 1961. 25 – 29.

²⁸ Horvát-magyar kiegyezés, 1868: XXX. tc.

²⁹ Az 1868: XLIV. tc. a nemzetiségi jogairól

³⁰ Az 1868: XXXVIII. tc. az elemi népoktatásról

ban 1744, az ortodoxnak 1436 iskolája volt. Természetesen oláh, rutén és szerb tannyelvvel. A magyar állam egész fennállása alatt senkinek nem jutott eszébe azon háború utáni gondolat, hogy a nem-magyar egyházakat koldussá tegye, és helyükbe az állam vegye át a népoktatást. Ellenkezőleg, az állam évi segélyt fizetett nekik: a román ortodox egyháznak az érsekség központi igazgatására évi 10.000, a 2300 főnyi papság támogatására évi 1.220.000 koronát. Mikor az állam a 300.000 főt meghaladó magyar anyanyelvű görög katolikus számára 1912-ben magyar rítusú püspökséget eszközölt ki a pápától, s ezt kivágta Hajdúdorog székhellyel a többi görög katolikus megyéből, ez a nemzetiségek hallatlan sérelmének tűnt fel.³¹

Abban igaza van Szekfű Gyulának, hogy a dualizmus kori szabad-elvű magyar jogalkotás a nyelvhasználatot és polgári szabadságjogokat reguláló törvényei mögött a románoknak és szerbeknek olyan nemzeti-ségi kizárólagosságra és agresszivitásra hajló törekvései húzódtak meg, amelyek 1848-1849-ben átvérezték az erdélyi és magyarországi történelem szövetét. Immár szimbolikusan, mitológiai indíttatásból folytatódott a kizárólagosságra törekvés az 1913-as *Hajdúdorogi görög katolikus püspökség megalakulását követően*³² a Miklósy István püspöknek szánt levélbombával, aminek a kanóca a rendőri vizsgálatok szerint román közreműködéssel az orosz titkosszolgálatig vezetett.³³

A gyulafehérvári egyesülés – a nem román etnikumú lakos véleményének mellőzésével – kieroszakolásának motiválója az erdélyi magyar-román együttélést végigkísérő civilizációs értékrendbeli különbség volt.³⁴

³¹ Szekfű, V. 571-572. A románok orosz támogatással a kizárólagosságot egyházszervezeti kérdésben is igénylő viselkedésére jellemző a Hajdúdorogi görög katolikus püspökség megszervezéséhez való viszonyuk.

³² 1913: XXXV. tc. A Hajdúdorogi görög katolikus püspökségről.

³³ Lásd még Véghseő Tamás: *A Hajdúdorogi Főegyházmegye rövid története*, Internet: hd.gorogkatolikus.hu/rolunk-a-hjdudorogi-egyhazmegye-tortenete. Az 1914. február 23-án Miklósy István püspök ellen elküvetett levélbomba merénylet 3 áldozatot (Jaczkovics Mihály helynök, Slepkovszky János püspöki titkár és Csath Sándor jogtanácsos) követelt. A nyomozati szálak a román elkövetőkön keresztül az orosz titkosszolgálatig vezettek.

³⁴ Ezeknek a civilizációs konfliktusnak az egyetemes történeti jellemzőit és sajátosságait Samuel P. Huntington: *A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása* címmel Pusztai Dóra, Gázsity Mila és Gecsényi Györgyi fordításában 1998-ban megjelent könyve vázolta fel.

Nem véletlen az, hogy ennek a világi ügynek a vezéregyéniségei között mindig ott voltak román részről az ortodox görögkeleti és többnyire a tétovázó román ajkú görög katolikus egyház papjai, főpásztorai is.³⁵

A december elsejei egyesülést kimondó népgyűlésre – annak kimondása céljából – a 26 vármegye és Ó-Románia olyan összetételű, kizárólagosan román etnikumú 1228 tagú *delegátust rendelt* Gyulafehérvárra, akik között meghatározó többséget alkottak a Regátból delegáltak, és feltűnően magas volt az ortodox görögkeleti hitvallású pópák és főpapok aránya.³⁶ A Regátból delegáltak között jelentős számban voltak hivatásos katonatisztek.

Jellemző előkészületi lépésnek kell tekintenünk, hogy a Károlyi Mihály megkötötte, majd Linder Bélával november 13-án aláíratott belgrádi fegyverszüneti egyezmény november 13-ában jelölte meg a román hadsereg Marosig történő előnyomulásának – Dél-Erdély román megszállásának – a kezdő napját. I. Ferdinánd román király november 10-én adta ki a hadsereg mozgósítását elrendelő parancsát. Ezen a napon kötelezte ultimátummal August von Meckensen tábornokot, hogy december 1-re hagyja el a Román Királyság területét.³⁷ A román katonaság azonban már november 12-én a Gyergyó-tölgyesi szoroson át már Erdély területére lépett.

Jászi Oszkár nemzetiségi minisztert, aki november 11-től a román nemzetiségi vezetőkkel tárgyalt Erdély és a magyar–román viszony jövőjéről, Iuliu Maniu Aradról azzal az üzenettel küldte haza Pestre november 13-án, hogy a románok *elszakadnak Magyarországtól*.³⁸

A népgyűlésre Erdélyből, a Partiumból, a Bánátból és Ó-Romániából csak román embereket toboroztak. A meghívó november 14-én jelent a lapokban. Az erdélyi Román Katonatanács november 18-án ezt kiegészítette a katonáikat versben invitáló meghívással:

³⁵ Az gyulafehérvári döntés előkészítése során a görög katolikusok és ortodox görögkeletiek között kibontakozó vitáról, Mikó, 9-11.

³⁶ Az 1228 tagú delegáció foglalkozásbeli összetételéről Az Újság és a Pesti Hírlap részletes beszámolót közölt.

³⁷ Sebestyén Sándor: *Zord idők a Felvidéken és Erdélyben 1918-ban*. Polgári Szemle, 2015. június, 11. évf. 1-3. sz-

³⁸ Dél-Magyarország, 1918. dec. 3.

*Derék román katonák
Hogyha együtt leszünk
Nem lesz mitől félnünk.
Sem idegen fegyvertől,
Sem szétvető gyűlölettől.
Fegyverbe! A békéért és a szabadságért!
Nyelvért, vallásért és a vagyonért!
A becsületért és az igazságért!³⁹*

A keleti és nyugati antant ígéreteit tarsolyába söprő Románia

A román etnikum tehetséggel és ambícióval rendelkező honorációri elit-jével Mária Terézia ismertette meg a felvilágosodás eszméit és törekvéseit. Ügyes, a korrupció minden árnyalatával élő, a török uralom alatt kifejlődött kényszerű hajlékonyságukkal, és a boldogulás lehetőségeit fürkésző ötleteikkel felkészültek minden kedvező szituáció kihasználására.

A királynő uralkodása alatt a bécsi és római kollégiumban és akadémián szerzett ismereteikkel Ioan Bob nagyváradi, Ignație Darabant erdélyi görög katolikus püspökök, valamint a szerb illetőségű Gerasim Adamovič ortodox görögkeleti főpap – a korona helyett kalapot viselő II. József halálát követően – II. Lipótnak az 1790-91-es országgyűlésen benyújtották az erdélyi románok hátrányos helyzetének megváltoztatásáért esedező *Supplex Libellus Valachorumot*, a *Románok Könyörgő Könyvecskéjét*. Azt kérték az uralkodótól, hogy Erdélyben az őslakos románokat emelje a negyedik szabad nemzet státuszába, és az ortodox görögkeleti egyházat az ötödik bevett vallás sorába. Az unitus egyház lelkészei is benyújtották felségfolyamodványukat. Annyi különbséggel, hogy ők eltekintettek a dákoromán kontinuitás hangsúlyozásától. Az etnikai eredet és az első foglalás jogán a románság ekkor jelentette be először Erdélyre a jogosultságát. Ezt a jogot erősítette – és geopolitikai okokkal földrajzilag tágította – 1914-ben a cári diplomácia.

³⁹ Idézi Sebestyén Sándor: *Zord idők a Felvidéken és Erdélyben* című beszámolója záradékában.

Az orosz pártolás az egyházszervezeti és vallási azonosság mellett visszanyúlik az 1774-ben megkötött Kücsük-Kajnaradzi békéig. Az orosz diplomácia szerint a békeokmány aláírásával a cár jogot szerzett a balkáni kereszténység fegyverrel való védelmére. Ezt a rokonszenvet 1914 őszén diplomáciai jegyzékcsere nélkül felerősítette a románokat az antanthoz csábító szándékkal Szergej Dimitrovics Szazonov. A cár külügyminisztere 1914 őszén a Monarchia felbomlasztásával szándékozott meggyengíteni Németországot. Szazonov 1914 júliusában elkísérte urát egy egynapos román hajóútra. A cár visszatérése után azonban még pár napra Bukarestben maradt. Brătianu miniszterelnökkel tárgyalt.

Brătianu megnyugtatta az orosz diplomácia vezetőjét, hogy Románia a szövetségi megállapodását annulálta a központi hatalmakkal. Szazonov nagy horderejű ígérettel hajlította az antant törekvések pártolására Romániát. Erdélyt ígérte cserébe átpartolásukért. Brătianu az ígéreten kapcsán megpendítette Eminescu álmát a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő Romániáról. A diplomáciai iratok titkosságának a feloldását követően kiderült, hogy 1914 október-novemberében az orosz, olasz és román diplomáciai kar már levelezett a Monarchia felbomlasztásáról. Erdély és Bukovina mellett szóba került, hogy amennyiben Németországról sikerül leválasztania a Monarchiát, Románia megkapja a Bánátot, és a Magyar Királyság Tiszáig terjedő részét is. A Szazonovval szőtt tervről tudomást szereztek az olasz diplomaták is.⁴⁰

Az Eminescu álmát megvalósító ígéret hihetetlen nagyvonalúsága, vagy a Balkán-háborúban kiüresedett gazdasági tartalékok, netán a román hadsereg lassú regenerálódása, az államkassza adóssághalmaza, vagy csak a háborús erőviszonyok alakulásának a kivárása ítélte-e cselekvés helyett töprengésre a román politikai elitet és a hadvezetést, ez máig bizonytalan. Annyi biztos csak, hogy Románia 1914-ben, de még az ola-

⁴⁰ Szász Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában*. In: Szász Zoltán szerk. *Erdély története*, III. k. 1838-tól napjainkig. *Az első világháborúban*. 1690 – 1701.; Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdan volt birodalomért. Ausztria – Magyarország szétrombolása*. Bp. 1997. 49.; Szazonov, Sz. D.: *Végzetes évek*. Genius Kiadó. é. n. 314.; Gecse Géza: *Birodalmi és nemzetállami elemek az orosz és szovjet külpolitikákban, és az első világháború utáni rendezés, 1906–1923*. Közép-európai Közlemények, 2011. 1. évf. 1.sz. 7-23.; Említésszerűen: Hajdú Tibor, 1978. 175. és 562-562. 27. j.

szok 1915-ös hadba lépésekor sem startolt a káprázatos hadi nyereségért a lövészárkok felé. 1916-nyarán is csak az angolok figyelmeztetésére – mely szerint tétovázásukkal lekésik a győztesek békéjét – mozdultak meg.⁴¹

A mozduláshoz azonban a nyugati antantnak is ki kellett nyitni az ígéretek tárházát. Bukovina és Erdély mellé a Bánátot és a Tiszántúl nagy részét is az ígéret serpenyőjébe kellett rakniuk.

A románok kizárólagos igényének bejelentése 26 magyarországi vármegyére

Az, hogy a jövőbeni állami létükről az erdélyi és magyarországi románok népgyűlésen is fognak tanácskozni, sejthető volt. Így cselekedtek 1848-ban is. Az Erdélyre vonatkozó igényüket a pravoszláv (ortodox görögkeleti) egyház, mint államvallás és a hamis dákoromán származástudat összefonódása alapozta meg.

Erdélyben azonban az állam és az egyház összefonódása bonyolultabb volt. Az erdélyi románok vallási homogenitása az I. Lipót meghirdette unitus mozgalommal 1699-ben kettéágazott. A korábban Erdélyben és a királyság területén működő ortodox görögkeleti gyülekezetek megközelítően fele elfogadta a pápa fennhatóságát (1699. 02. 16.). Megalakult az erdélyi, majd partiumi román görög katolikus püspökség.⁴² Ez utóbbi felekezet papjai számára Mária Terézia megszerveztette a bécsi és római szemináriumok magas szintű képzésébe történő bekapcsolódást. Ennek következtében az erdélyi román triász – Samuil Micu-Clain, Ghorghe Şincai és Petru Maior – a budai egyetemi nyomda közreműködésével „*a nép emelése céljából*” kidolgozták a mitológiai elemekkel tarkított román őstörténetet, tengelyében a dákoromán eredetmondával. Ezt a múltat megszépítő görög katolikus származástant örömmel tették

⁴¹ Szász i. m. 1690-1701.

⁴² Wikipedia: A román görög katolikus egyház (Biserica Română Ubniță cu Roma). 1931-ben Erdély lakosainak 31,1%-a vallotta magát görög katolikusnak. 1948-ban a bolsevik hatalom betiltotta a görög katolikus vallás gyakorlását. Hat görög katolikus püspököt börtönöztek be. Közülük öten belehaltak fogva tartásukba.

magukévá a moldvai és havasalföldi ortodox görögkeleti vallásúak is. A szoros Román etnikai összetartozás tudatnak – annak ellenére, hogy történelmet formáló polgársága, nagy létszámú lakosságot tömörítő városai még a 19. század második felében sem nagyon voltak –, a magyar nemzettudattal szemben volt egy behozhatatlan előnye. A Moldvában, Havasalföldön és a Magyar Királyságban élő románok – 620-640 ezer, többnyire Észak-Erdélyben és a Partiumban élő görög katolikuson kívül – valamennyien ortodox görögkeleti vallásúak voltak. Mögöttük védő figyelemmel, és a Földközi-tengerre kijutni vágyó agresszivitással ott állt a legyőzhetetlen szárazföldi hadseregével a cári Oroszország.

Erdély határ menti védelmi készülségének a hiánya mellett ez a civilizációs szolidaritás is zavarhatta Tisza Istvánt. Félelme 1916 augusztusában be is igazolódott. Majdnem orvul, mint a második világháború indításakor Hitler és Sztálin hadserege Lengyelországot, előtanulmányának is beillő módon rohanta le a román hadsereg – egy nappal az ultimátum átadása előtt – Erdélyt.⁴³ Ezt már a franciák és az angolok határozott sürgetésére tette. Német segítséggel azonban hamar kiverettek Erdélyből, és 1917-ben aláírták a bukaresti békét.

A Központi Hatalmak vereségét követően azonban Románia visszafordult a győztesek táborába, hogy végzetesen megalázza a gróf Károlyi Mihály elnöksége alá hajló Magyar Népköztársaságot, majd a Kun Béla és Szamuely Tibor diktátorok uralta Tanácsköztársaságot.

A vörös színre váltó oroszok helyébe lépő franciák

Fentebb már említettük, hogy Románia keleten a felekezeti szolidaritással, nyugaton a nyelvi rokonsággal, és a farkasok szoptatta Romulus és Rémusz mitológiájával biztosította jövőjét a nagy világháború közepette. 1917 után azonban az ortodox naptár szerint október 25-én, európai számítás szerint november 7-én a proletárdiktatúra olyan keményen fordult szembe mindenféle vallási hiedelemmel, amit a román politikai elit hatá-

⁴³ Pili Lajos: *A megrohant és felszabadított Erdély*, Auktor, 2005.; Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat 1916–1917*. A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, 1922.

rozottan visszautasított. A vörösöktől jobban rettegett a világ, mint hajdan a jakobinusoktól a franciák. A proletárdiktatúra emberirtásba kezdett, betiltotta a vallást, felszámolta az emberi munkálkodás értelmét, a magántulajdont. A magyar városok lakossága annyira megriadt a Kun Béla és Szamuely Tibor közvetítette és gyakorolta bolszevizmustól, hogy több város az Erdélyt megszálló románoktól kért segítséget elkergetésükhöz.⁴⁴

Ebben a játszmában a közép-európai térség rendezését, az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolását, a győztesekkel harcoló szerbek, és az antanthoz visszasüdüörgő románok igényeinek kielégítését, a békekötés utáni stabilitás megteremtését a francia miniszterelnökre bízta az antant. Clemenceau – a közepes tehetségű drámaíró – a politikában analfabétának bizonyult. Az emberiség ellen elkövetett történelmi bűn volt rábízni Közép-Európa térségének politikai rendezését. Wilson legalább belátta, mekkorát tévedett, amikor a határok elrendezésével kapcsolatos népakaratok tetteges megnyilvánulásának az elvét felcserélte a cseheket kivételes helyzetbe hozó diszkriminációval. El is zárkózott a békeszerződések okmányainak szignálásától.

Clemenceau azonban világrendező dramaturgként, és egy rendkívüli történelmi dráma főszereplőjeként alig volt több – valakinek egyszer ki kell ezt mondani – a hízélgók magasztalását besöprő, maga örült bosszúja felé hajló kezű Mefisztónál. Egy Dante Poklába illő óriás kacajú fekete ördögnél. Danton, Robespierre és Napóleon szeretett volna lenni. Országokat, birodalmakat fektetett a francia-akarát guillotine fatuskójára. Mint a vérengző jakobinusok hajdan, melyiknek a nyakát, melyiknek a lábát, harmadiknak a kezeit szabdalta.

Az erdélyi, partiumi, bánáti és a tiszántúli magyaroknak a történelemből való távlatos kiirtását a románokra bízó Clemenceau portréját – a gyulafehérvári román népgyűlés után egy héttel – a *Vasárnapi Újság* publicistája rajzolta meg.

Az ágyúcsövek még ki sem húltek, a gúlába rakott fegyvereket még raktárba sem szállították, amikor az említett hetilap munkatársa szo-

⁴⁴ Veres Géza, *Debrecen a román megszállás idején*. In. Tokody Gyula szerk. Debrecen története 1919-1944, Debrecen, 1986. 165 -185.

rongó előérzettel villantotta fel a Bismarck 1871-es győzelmét megboszszolni készülő francia miniszterelnök alakját:

„A birodalmak között – amelyek Közép-Európát legyőzték, és most a világ jövőjéről döntenek, – terjedelem dolgában Franciaország (Anglia és Amerika után) a harmadik. De megadatott neki a jog, hogy legalább a győzelem reprezentálásában az első, a vezető legyen. Ezt a jogot a szerencsétlenségével és szerencsésével váltotta meg. Ő adta a maga számára mérten a legtöbb halottat, és a legnagyobb élöket a diadalnak. Neki pusztult el a legtöbb városa, és a legtöbb férfia a nyugati szövetségesek között. De francia az a vezér, aki összerokasztotta Hindenburgot, és francia az a politikus, akiben a legendíthetetlenebbül élt a győzelem eltökéltsége. Oly konokul és megközelíthetetlenül, hogy szinte magának a sorsnak is diktálni látszik.

Érezniünk kellett: egy olyan fanatizmus áll velünk szemben, amelynek párja a mi gondolatunkban és lelkünkben nem lobog. A makacsságnak, az eltökéltségnek irtózatossága talán még soha nem jelentkezett az emberiség történelmében oly félelmetes dimenziókban, ahogyan a francia miniszterelnök reprezentálta.

Győzni akarok! – ismételte szakadatlanul, és mintha minden érzéke és gondolata a legteljesebb kizárólagossággal ebbe az egyetlen eltökéltségbe omlott volna...

Nemcsak hogy nem török, de még csak alkudni se hajlandó. Minden közeledési kísérletet már eleve csapdának minősít, és minden erejével diszkreditálni törekszik. A bizalmatlansága éppen olyan rendkívüli, mint a bizalma.

A háború az idegek dolga, mondta Hindenburg, vagyis a győzelem az erősebb idegké. Mennél hitelesebb ez az igazság, annál nyugtalanítóbb lehet ránk, ha Clemenceau-ra gondolunk... A világháború összes szereplői között Clemenceau-nak legerősebbek az idegei.”⁴⁵

Erős idegzetével ez a győzelemre szabadított gátlástalan ördög úgy szabdalta és szabdaltatta Közép-Európa államainak a határait, mint egy szabóinas, aki életében először vett ollót a kezébe, és a kelme, valamint

⁴⁵ VÜ, 1818. dec. 8.; Nem volt jobb véleménnyel a *Boldogság fátyola* címen a párizsi színpadokról kiszorult, de Pesten még játszott Clemenceau francia drámaíró és politikus „*kinai köntösű naiv parabolájáról*” Ady Endre sem. Lásd Budapesti Napló, *A boldogság fátyola*, 1906. nov. 1. és szerzőjéről . Az 1906-tól évenként többször „pennája hegyére tüzte” Ady a politikusnak sem dicsért Clemenceau-t.

a készítendő ruhadarab ismerete nélkül, belenyír a matériába: az ezer éve napról napra szótt selyembe, a finom szövetbe, a durva posztóba... A *Lesz, ami lesz!* gondtalan és jövőtlen elvakultságával, merészségével.

Viselhető köntöst, legalább negyedszázadig életképes államot szolgálóival és inasaival együtt sem volt képes kimérni a német birodalomból és a történelem színpadáról eltüntetett Osztrák-Magyar Monarchiából. Fékezhetetlen revánsvágyát és a középszerű drámaírói képességét fitogtatva, a záró jelenethez sikerült kiválasztania a győztes hadvezért. Annak sikerei nyomán önmagát is megfellebbezhetetlen zseninek képzelte. Renyhe politikusként, közepes tehetségű íróként, és a korabeli világ legelfogultabb germán-gyűlölőjeként belegabalyodott a történelembe. Azt hitte, ahhoz is ért. Tévedett. Olcsó, teátrális jelenetekben élte ki a szenvedélyét. 37 millió halott, majdnem annyi sebesült és nyolcmilliónyi hadifogoly *kiáltott békéért, lelki megkönnyebbülésért, a négy és fél éves szorongást feloldó katarzisért*. Béke helyett azonban – ahogy marsallja, Foch minősítette Clemenceau reváns-mániájának a kiélését – csak egy húsz évre szóló fegyverszünetre tellett a tehetségéből.

Ölni, rombolni mindenki tud. Országot építeni, békét teremteni és megőrizni, ahhoz tehetség kell. Clemenceau az emberi történelem 1918-1919-ig letragikusabb drámájának időleges megszakításával – katarzis helyett – fojtogatóbb szorongást és zaklatottabb lelkifurdalást telepített a világra, mint amilyen a nagy háború alatt gyötörte Európa lakóit. Franciaországon és Románián kívül mindenki gyűlölte ezt a hosszú fegyverszünetet. Hamar kiderült, hogy Clemenceau és dicsőítői Európa és a Nagyvilág jövőjét (tetszik vagy nem a franciáknak) egy paranoiás piktorra és egy másik paranoiás postarablóra hagyták örökül. Mire a lövészárkokból és a hadifogságból hazavánszorgott fiatal katonák nemzette ifjak nagykorúvá serdültek, már sorozták is őket egy még borzalmasabb drámához statisztálni.

A Habsburg birodalom felbomlása, a Magyar Királyság csonkolása

Azt Deák is, Kossuth is tudta, hogy a Habsburg birodalom felbomlásra van ítélve. A dinasztiaiban generációk óta nem született olyan tehetség, aki a birodalom szervezésére, konszolidálására és a benne élő népek

között feszülő ellentmondások feloldására alkalmasnak bizonyult volna. Az európai kontinens történelme is arra haladt, ahol már nem volt szükség a Habsburgok uralta birodalomnak a törökök támadását felfogó szerepére. A nyugati kultúrkörök és civilizációk pedig még nem ismerték fel az orosz ortodox civilizáció előretörésében rejlő veszélyt. Oroszország – a napóleoni háborúkat kivéve –, mint hajdan a törökök, gyakran szövetségre lépett a franciákkal. A Habsburgok – *Oszd meg és uralkodj!* – államszervezési taktikáján is régen túllépett már a történelem. Ezt Kossuth is, Deák is felismerte. Mindketten úgy ítélték meg, hogy egy komolyabb erőpróba szétmarhatja a birodalmat. A katasztrófa pedig maga alá temeti a rokontalan magyar nemzetet. Kettejük nézete és politikai cselekvése között a különbség mégis sorsválasztó lényegét tekintve elkülönült egymástól. *Kossuth* – nem teljesen önzetlenül – minden eszközzel sürgette az összeomlást, hogy kimentse a romok alól a Magyar Királyságot és a maga politikusi karrierjét. *Deák* viszont – a világtörténelemben is ritka önzetlenséggel – 1842 novemberében vizionálva az 1920-ban meghúzott határokat, azért dogozott, hogy a bekövetkező tragédia rendezett állapotban érje a magyarságot.

Deák az 1842-es Széchenyi–Kossuth között elmérgesedett vita ürügyén egy hosszabb magánlevélben sógorának, Oszterhueber (a magyarosítást követően Tarányi) Józsefnek vallotta meg e kérdésről a nézeteit. „*Az austriai Monarchia nem egy magában álló nemzet – indította töprengéses, meditáló vallomását –, hanem több apróbb nemzetek aggregatuma, melyet a sors kénye, haragja vagy kedvezése egy csomóba összevetett,...* Részeit csak egyedül az tartja össze, hogy egy uralkodónak hatalma alatt állanak.” Egyben maradásuk is csak az uralkodóház érdeke, mert ha ez a laza, csak tőlük függő kapcsolat megbomlik, a Habsburg-ház „*megszűnik hatalmas fejedelmi ház lenni*”. A főhercegek között azonban – az 1840-es évtizedben, mint az 1914-től dühöngő nagy háború alatt is – „*egy sincs, aki elég lelki erővel bírna belátni, vagy ha belátja, megtenni, amit az idők s körülmények parancsoló szava megkíván.*” A felbomlás lehetséges körülményeit és variációt számba véve, Deák úgy látta, hogy Európa államai nem vállalnának egy háborút a Monarchia megmentéséért, mert a bomlással létrejövő államok az osztrák birodalomnál „*jobban megfelelénének az orosz elleni egyensúlyt biztosítani*”. A Habsburg

birodalom felbomlásával „*minden a területén élő nép nyerne*” – szögezte le –, nemzeti létüket a német birodalomban még az osztrákok is megőrizhetnék.

A „*földabroszhoz*” invitált sógorának felvázolta az általa vizionál bomlás következményeit. „*Egyfelől Cseh- és Morvaország, a magyarországi tótok, Galícia és Lodoméria együtt gyönyörű ország lenne, ... Másfelől Horvátország, Carintia, Carniolia, Dalmátia, a tenger mellék, a határ-őrség, a Magyarországnak alsó részein egy csomóban lakó rácok és egyéb szlávok 4 millió fölül ütnének...*” E két ország, „*ha külön ország volna is, egymással szövetségben állana.*” Ausztria felbomlásával mindenki nyerne, megmentésére Európa sem vállalna háborút.

„*Igaz – tért rá Deák immár a magyarok jövőjére –, hogy Magyarországnak magyar tartományai semmivé lennének önállósulásukra s nemzetiségükre nézve, de hiszen ezekkel Európa mit gondolna? Sem számuk, sem politikai fontosságuk, sem műveltségük, sem kereskedésük nem olyan, hogy ezáltal más nemzetek szimpátiáját bírnák. S valamint most Európa nem igen törődik azzal, hogy az Európában lakó 6 millió oláh miképpen van szétszórva, s eldarabolva, úgy akkor az ezen számnál is kevesebb, és már eddig is elszórt magyarok sorsának tekintete Európát éppen nem gátolná meg politikai számolásában. Úgy bánának velünk, mint tört számokkal, s oda vetnének bennünket. hová mintegy adjustatio gyanánt jobbnak látnák.*” Miközben a vélelmezett utódállamok „*fényes felvirágzást*” álmodhatnak maguknak, Deák a magyarok jövőjéről töprengve, megkeseredett lélekkel hessegeti magától a birodalom bekövetkező felbomlását. Ha árulók nem is lesznek – vélelmezi a birodalomból kiszakadó országok politikusainak viselkedését – „*de nyugodtan várják el az események bekövetkezését, mely nekik veszélyt hozó nem lehet, sőt fényesebb jövődőknek vetheti meg talpkövét.*”

Végül a magyarságra nézve levonja a végkövetkeztetést: „– *Meg vagyok arról is győződve – folytatta –, hogy a Monarchiát veszély, Magyarország önállóságát s nemzetiségét halál fenyegeti. – Nem az illyr és pánszláv mozgalmak azok, mik veszélyesek. Ezek csak kórjelek, előpostái az összevonuló zivatarnak, s bizonyosságai annak, hogy a nemzettest szilárdul meg nem áll a veszélyben, mert semmi össze nem tartja. – Ha van még eszköz, ami a veszélyt egykor elháríthatja, csak egyetlen egy van, s ezen eszköz:*

*a népet, melyet e nemzethez, ezen nemzeti önálláshoz sem szeretet, sem nemzetiség, sem bizalom, sem anyagi s erkölcsi jólét nem kötnek, a polgári jogok megosztásával kapcsolni e hazához, hogy oka legyen védelmezni ezen állapotot, melynek változásával ő is csak veszthetne, de semmit nem nyerhetne.*⁴⁶

E levél kapcsán is, és pályafutása során többször szembetalálta magát Deák a román kérdéssel, a veszély esetén kalkulálható viselkedésükkel. Mindannyiszor arra a következtetésre jutott, hogy egy orosz támadás esetén a románok az oroszok mellet törnének lándzsát.

A kiegyezés nemzedéke, Deákkal az élen a társadalom szükségleteinek, a gazdaság és a történelem diktálta kényszernek, a közértelem formálódásának leginkább a reformkori emberközpontúságából és méltányosságából táplálkozó permanens jogfejlesztést tartotta célra vezető megoldásnak.

Ideának, gondolati vízióknak szép volt a Kossuth kínálta, Jászi Oszkár hol keleti, hol dunai Svájcra finomította föderációs és konföderációs államszervezési struktúrák eszméje. Bármennyire dicsérték is a diktatórikus hatalmak oktatási kurzusai – az 1918-tól máig elmúlt 100 esztendő történelme mégis azt bizonyítja, hogy a história minduntalan kidobta magából ezt az államszervezési formát. Még az egymáshoz olyan közel álló nyelvi, vallási és köznapi civilizációs térségekben sem fogadták el az emberek, mint a cseh és szlovák etnikum lakta térségek. Szemünk előtt letragikusabban a délszláv szövetkezők bomlottak fel.

Az európai történelem formálta államok társadalmi kohéziója többnyire a vallási homogenitás és az etnikai, anyanyelvi kohézió volt. A „Párizs megér egy misét” attitűdhöz társuló polgárosodás következtében az országra kiterjedő árucseré forgalom meghonosította francia nyelv terjedésére csak rásegített a regionális nyelvek kivesszőzése a hétköznapi és családi életből. A gőzgép diktálta gyáripari forradalom mellett a keresztény civilizáció és a nyelvi homogenitás szervezte egy-

⁴⁶ Deák Ferenc levele Oszterhueber (Tarányi) Józsefnek, 1842. november 10–16. OSZK Kt. Lt. Másolatai MNLt MOLt, Deák iratok, R. 22. Varga János után legutóbb kiadta Sándor Pál, TSz, 1979. 2. sz. 262–282. Lásd még: Takács Péter: Deák Ferenc politikai pályája 1849 – 1865. 28 – 31.

séges nemzetállammá a németeket és az olaszokat is. Egyetlen kivétel Európában Svájc, ahol a természetföldrajzi dominancia formálta nyelvi elkülönülést úgy őrizték meg a kantonok, hogy átvették és gáttalanul használják ma is egymás nyelvét. Nagy előnyére a svájciaknak, a hegyvidéki lét legyűrhetetlen szabadsága megakadályozta az abszolutizmus és a felvilágosodás egynyelvűséget formáló dresszúráját.⁴⁷ A polgárosodó lakosság boldogulásának feltétele ilyen körülmények között a háromnyelvűség elfogadása, és kölcsönös használata volt.

Az 1867-es kiegyezést követően ez a három nyelven boldoguló – magyar, német, román – köznapi lét erősödött fel az óhazával unióra lépő, de az erdélyiségre még a törvényhozásban is sokáig ügyelő szabadelvű kormányzás jóvoltából Erdélyben is. Félszázad elegendő volt ahhoz, hogy a történelmi Erdély és a Partium, de a Magyar Királyság más térségei lakosságának is legalább kétötöde a hétköznapiakban kölcsönösen elboldoguljon magyar, román és német; magyar, német és szlovák; magyar, szerb-horvát és német nyelven.

Ha ezt a folyamatot nem szakítja meg Trianon, ha Clemenceau nem bosszút akart volna állni a németeken és a velük szövetséges magyarokon, hanem...

Ne folytassuk, mert a történelemben nincs sem ha, sem volna. A történelemben eddig és még sokáig ezt követően is, civilizációs értékrendek csatáznak. A román és magyar közember gyermeke sem a falusi legelőn, sem az út porában, sem a nagyszebeni, brassói vásárban nem fogja már elsajátítani a német köznyelvet. Legfeljebb az iskolában vagy magán nyelvtanártól az irodalmi németet.

A 400 ezret meghaladó számú szász és sváb erdélyi és partiumi német ajkú román állampolgárt, mint hajdan a barbár rabszolgákat a római és bizánci vásárokon, az etnikai homogenitásra törekvő román állam kikiáltási áron eladta az NSZK-nak. Az urbanizáció terjedése, a falvak haldoklása, a külső és belső migráció rövidesen kiszorítja a

⁴⁷ Történetfilozófiai, államszervezési és a különböző struktúrájú természetföldrajzi adottságok közepette formálódó közösségi viselkedés törvényszerűségeit elemezve, figyelemre méltó szintézist alkotott a kérdéskör összefüggéseiről Fernand Braudel: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, 1–3. k. Magyar nyelvű kiadása Akadémiai kiadó – Osiris kiadó, Bp. 1996.

magyarokat is a történelmi Erdélyből és a Partiumból. Hogy ez 1918-1920-tól máig nem történt meg teljesen, annak legfőbb oka, hogy Erdély öt vallásából megszakításokkal három-négy még tartja magát. A lutheri evangélikusok már nem. Ezen a hiten már régóta csak a kollaboránsok és az előregedett, az új helyen új élet kezdésére már alkalmatlan német ajkú emberek maradtak a hajdani Erdélyben.

A görög katolikusok létét és egyházszervezetét is évtizedekre megkérdőjelezte a diktatúra, pedig azok többsége román volt, de így se illettek az etnikai és vallási homogenitásra építő államszervezetbe.

A római katolikusok és reformátusok ma még magyaroknak tarják magukat.

Ez a történelmi méretű romlás, szürkülés és szegényedés 1918. november 5-én kezdődött, amikor gróf Károlyi Mihály frissen kinevezett miniszterelnök barátaival Pesten hajóba szállt, hogy a Magyar Királyság nevében fegyverszünetet kössön Franchet d'Esperey francia tábornokkal.

A háború kirobbanásáért felelősséget viselő legfőbb hadúr utóda, IV. Károly és a hadsereg olasz frontot vezénylő táboragya az Osztrák-Magyar Monarchia nevében, Padovában november 3-án már kötött egy fegyverszünetet. Akkor még ellenséges katona nem tartózkodott a Királyság területén, s abban nem volt szó antant csapategységek Magyarország vezényléséről, főleg nem Erdély feladásáról.

A magyar nemzet jövőjével kapcsolatos reformkori dilemmák nemcsak megismétlődtek a nagy háború során, hanem kenyértörésre, lándzsavetésre is sor került. Deák jóslata beigazolódott. 1914-ban orosz biztatásra, a Monarchia és Magyarország feldarabolására esély nyílt. 1916-ban Órománia az antant oldalán harcoló cári Oroszország biztató ígéretei nyomán, majd a nyugati szövetségesek ultimátumszerű sürgetésére, Erdélyre támadtak. Későbbi viselkedésüktől nem volt idegen Magyarország teljes kifosztása, felszámolása, sőt a múltjának elorzása sem. A Nemzeti Múzeum kincseit is elrabolták volna, ha az angolok nem akadályozzák meg.⁴⁸

⁴⁸ Harry Hill Bandholtz: *Napló nem diplomata módra, Román megszállás Magyarországon*, Magyar Világ Kiadó, 1993.

A történelemben már a magyar reformkor idején be volt kódolva a Habsburgok uralta birodalom széthullása. Az 1848-1849-es forradalom Kossuth vezette nemzedéke a féltékenységtől és a hatalomvágytól zilált vezetésű honvédséggel szeretne volna feloldani a dilemmát. Megérkeztek azonban az oroszok, s majdnem a törökök másfél századához hasonló rettegetéssel rátelepedtek a magyar jövőre.

A világsi kudarc után másfél-két évtized szükségeltetett ahhoz, hogy Deák bölcsessége révén fél évszázadnyi nyugalomhoz, regenerálódási és fejlődési lehetőséghez jusson a Habsburg birodalom és benne a Magyar Királyság.

Nincs terünk ennek a félszázadnak az erényeit, jövőt formáló jelentőségét taglalni. Annyit csak erről a félszázadról, hogy a szabadelvű kormányzás teret biztosított a gazdasági és kulturális fejlődésnek, de ellustította a politikai gondolkozást. A siker elaltatta a veszélyérzetet, a gyatra birodalmi keret előhívta a tudatalatti rétegek mélyéről a politikusi fellengzőségeket, az elbizakodottságot, a nemzeti nagyság szavakban, metaforákban tobzódó illúzióját. A veszélyek iránt probléma-érzéketlenné vált a magyar politikusi gárda. A szabadkőművesek kozmopolitizmusa, a szociáldemokraták internacionalizmusa, a történelemből kikopott magyar dzsentri sírva vigadása háttérbe szorította a történelmi, emberi, leginkább a politikusi felelősséget. A függetlenségi demagógia langyos mocsárban elbizakodottá és probléma-érzéketlenné tompultak az obstrukcióban kéjelgő képviselők.” Legitim civil szervezet – mint a Galilei Kör – foglalkozott azzal, hogy nőket, férfiakat készítsen fel Tisza István meggyilkolására.

Közben a sajtó munkatársai és a vásári kikiáltók, csecsebecse árusok népszerűsítették, támadhatatlan császárnak és királynak köszönhetően az első világháborút úgy gyújtotta Európára Ferenc József, hogy a keleti és déli frontot nyitó hadseregeinek – a leglelkesebbeknek, legbátrabbaknak és legelszántabbaknak – minden lépését, rejtőzködését, szándékát, harci állásait, mindent-mindent, a császári hadvezetés naplófőkönyvéből olvashatta és ellenőrizhette az ellenség. Nem csoda hát, hogy mindkét fronton hetenként, hónaponként százezer számra estek fogságba az osztrák császárság és magyar királyság katonái.

A magyar politikai gondolkozás egyik legnagyobb csődje, hogy sem a háború alatt, sem annak elvesztését követően senki nem készült

fel a vereség következményeinek minimalizálására. A Monarchia által megtámadott Szerbia mindvégig az antant oldalán harcolt. Horvátország vezető politikusainak egyik része mindent elkövetett a Délszláv Királyság létrehozásáért. Románia 1916-os – kudarcos – Erdélyre támadását követően 1918 novemberétől diplomáciai kapcsolatait kihasználva azonnal visszasüdürgött a győztesek oldalára. A magyar politikusok pedig beültek megszerzett pozíciójukba, és hitték, hogy Magyarország egységét megőrzik számukra a győztesek. Károlyi tehetetlenségét leplezve, Apáthy Istvánt kinevezte ugyan Erdély, illetve Kelet-Magyarország fő-kormánybiztosának, de amikor tudomására jutott, hogy Franchet d'Esperay és Berthelot engedelmével a román hadsereg átlépte a Maros folyó képezte demarkációs vonalat, utasította Kratochvil ezredes – a frissen szervezett székely hadosztály parancsnokát –, hogy térjen ki a román hadsereg elől, vonuljon vissza.⁴⁹

Amikor Neculcea román tábornok december 18-án üzent Apáthy-nak, hogy az antant felhatalmazásával megszállja Kolozsvárt, a fő-kormánybiztos visszaüzent: „*Kolozsvár nem áll ellent.*” A megszállás napján először megjelenő Keleti Újság vezércikke az erdélyi magyarság kétségbeejtő lelki vergődését a lap vezércikkének címében hozta a világ tudtára: „*Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet!*”

A gróf Károlyi Mihály irányította hazai adminisztráció 1918 novemberében és decemberében leszerelte a háborúból hazatérő katonákat. Azt a 15 hadosztályt is, amelyeknek tagjai még nem estek át a tűzkeresztségen. A padovai fegyverszünet november 3-án, majd a belgrádi november 13-án történt aláírását követően a volt Magyar Királyságból november 16-án Magyar Népköztársaságot „eszakbáló” hatalomgyakorlók egymással marakodva, szétmárták az országot.

Komoly ember, felelős politikus sem gondolhatta, hogy a soknemzetiségű Magyarország – a peremén egy tömbben élő nemzetiségiék aránya miatt megúszhatja területi veszteség nélkül a háború elvesztését. Azt viszont, hogy területének kétharmadát, népességének messze több mint a felét, közöttük két és fél-hárommilliónyi magyart raboljanak el belőle, 30-40 ezer négyzetkilométernyi olyan területet is, ahol a magyar

⁴⁹ Gottfried Barna: A Székely hadosztály 1918–1919. Székelyföld, 2007. 2. sz.

lakosság aránya 80 és 95% között ingadozott, azt nem a háborúban vesztették el. Ezeket a területeket a trianoni Magyarország pereméről a Károlyi Mihály és a Kun-Szamuely adminisztráció nemzeti közömbös-sége, politikusi közönye, önös érdekeik és a politikai analfabetizmusuk dobta az enyészet örvényébe.

Gróf Károlyi Mihály felelőssége

Száz esztendeje történt, hogy az Astoria szállóból indult s oda vissza-érkező öt tagú csoport tagjai közül egy máig kiderítetlen személy 1918. október 31-én – bérelt villájában – két lövéssel meggyilkolta Magyar-ország akkor már tizenhét hónapja lemondott miniszterelnökét, a gróf Károlyi Mihály által végzetesen gyűlölt Tisza Istvánt.⁵⁰

A gyilkosság napján gróf Károlyi Mihály kortesei a főváros utcáin, terein őszirózsának elkeresztelt halálvirágot, krizantémot tűztek a katonák sisakjára, a férfiak zakójának gomblyukába, a nők blúzára, kosztümjére. Tüntetett, tombolt örömeiben a pesti utcák embere. Haláltáncot jártak víg kedvükben, mert sikerült kieroszakolniuk, hogy a király személyese, Habsburg József főherceg gróf Károlyi Mihályt nevezze ki Magyarország miniszterelnökének.⁵¹

Károlyi felnőtt korát a Tisza Istvánnal folytatott politikai küzdelemben elszenvedett folytonos vereség okozta kisebbségi érzés keserítette meg. Ezt gyakran a testi épségét is kockáztató bravúrokkal, majd örökölt javainak gátlástalan pazarlásával kísérelte meg kompenzálni. A szituáció okozta pszichés szorongás bénító hatásától csak ellenfelének meggyilkolása árán szabadult meg. Ez időben egybeesett a nagy háború elvesztésének eseménysorával: a páduai fegyverszüneti tárgyalás

⁵⁰ Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Bp. 1978. 271–272.; Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása, Bp. 2013.; Tarján M. Tamás: 1918. október 31. Tisza István meggyilkolása, Rubikon http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_oktober_31_tisza_istvan_meggyilkolasa/

⁵¹ A forradalom hangulatát, a változástól magukból kifordult emberek tombolását, majd a kiüresedett ígéretet véres diktatúrába torkolló tombolását Tormay Cécile *Bujdosó könyv* című naplójegyzete adja vissza legérzékletesebben.

kezdetével, a fronton harcoló csapatok spontán parancsmegtagadásával, a csoportos katonaszökések elharapózásával.

Az október 31-én kinevezett új miniszterelnök minisztertársait a Tisza István ellen merényletre készülők kiképzésével is foglalatostkodó kozmopolita Galilei Kör és a szabadkőműves Martinovics nagypáholy tagjai, valamint a szociáldemokrata pártból és a Huszadik Század Társadalomtudományi Társaság emberei közül válogatta. Többségükben szobatudósokból, akiknek a közélet szervezésében, az ország irányításában, a közigazgatásban semmi tapasztalatuk nem volt. Ennek következtében cselekvés helyett szavakból, fogalmakból, és ígéretekben egy virtuális struktúrájú demokráciát építettek föl. *Pontosan olyan soha meg nem valósulót, mint amelyet a románok ígértek 1918. december 1-jén a nemzetközi közvéleménynek, és azoknak, akiket a gróf Károlyi Mihály miniszterelnök, majd államelnök Magyar Népköztársaságából először okkupáltak, majd annektáltak a Román Királyságba.*

A hatalom gyakorlásával megbízott Károlyi első tette, komoly politikai vétség volt. Kinevezésének napjától megengedte, hogy a háborúban élethalál harcot vívó tiszteket és tiszthelyetteseket megalázzák. Emberségükből kivetkőzött civilek letépjék válllapjaikat, tiszti jelzéseiket, az altisztek csontcsillagjait. Ezzel a vétséggel együtt eltúrta, hogy a frontról hazatérő katonák fegyelmezésére, a civil lakosság bántalmazását eltiltani küldött egységek Pestről történő kiindulását a vértelen forradalmat játszókat megakadályozzák. Nem kell csodának vélelmezni, hogy így a szabadság rendje helyett három napos szabadrablásban tombolták ki magukat a vérmesebb emberek, elidegenítve a felelősséget érzőket a változás elfogadásától.

A szélsőséges demagógiát is felkaroló közhangulatban a magyarság múltjából Károlyi csak azt a Kossuthot vállalta, akit Törökországból Angliába távoztában a franciák nem engedtek hazájuk földjére lépni. Jászi Oszkár a Pesttől Belgrádig tartó hajóúton szedte össze azokat a gondolatokat, amelyeket Károlyi szájába adva, a magyarság érveinek pártoló elfogadására akarta rábírní d' Esperey tábornokot. Ennek a lényege volt: *„Ezt a háborút a feudális Magyarország csinálta,...* – ismételte Károlyi Jászi Oszkár gondolatait – *Kossuth Lajos Magyarországa teljesen elné-*

*míttatott..., s most vagyunk először abban a helyzetben, hogy az Entente közvéleménye előtt a magyar nép igazi akaratát hirdethessük...*⁵²

Az etiketre, a pontosságra, a fegyelemre és a rendre sokat adó francia tábornok diplomáciai díszegyenruhában várta a magyar miniszterelnök vezette küldöttséget november 7-én este. A kitüntetéseit viselő d'Esperey előtt egy szabad délutános piknikez öltözött térdnadrágos, sportcipős, kamáslis, lovagló sapkát viselő, laza fecsegesre bejelentkező társaság jelent meg. A fegyverszüneti tárgyalás helyett inkább egy hétvégi teniszpartinhoz, az azt követő grillezéshez és sörözéshez illettek, semmint a nagy háború sokmillió halottja megkövetelte tiszteletadás-hoz.⁵³ Olyan emberek, akik szívesebben büszkélkedtek világpolgári attitűdjükkel, mint hazaszeretetükkel. A csatatereken a halállal karöltve járó tábornok komolyságához, a tárgyalás tétjéhez sem illett ez a lelki és öltözködésbeli lezserség. A tábornok ezt az emlékezők szerint a tárgyalás közben kétszer is megjegyezte: – *Hogy züllhettek idáig?! Csak a rangját kötelező tapintat akadályozta meg, hogy a szabad délutános fecsegesre bejelentetteket nem zavarta el, mondván: – Ő a fegyverszünetről tárgyalni óhajtó delegációt várja.*

Franchet d'Esperey francia tábornok feltűnően komolyan készült Károlyi gróf és a magyar delegáció fogadására. Hunyadit idézte, a magyarok törökök elleni küzdelmét. Az ország függetlenségéért kardot kötött Rákóczival példálózott. Ezt a jóindulatot gróf Károlyi Mihály miniszterelnöknek és feltűnően vegyes összetételű delegációjának nem sikerült megnyerni.

Ma még eldöntetlen, hogy a francia imádat bővületéből szabadulni felesége intésére sem képes⁵⁴ Károlyi gróf Belgrádban játszotta-e el a magyarok renoméját, vagy akkor, amikor a háború utáni első forradalmi német kormánnyal kereste a diplomáciai kapcsolat felvételének a lehetőségét?! Csak annyi a biztos, hogy a rövid életű Károlyi rezsim

⁵² Hajdu Tibor, 1978. 290–296.; Károlyi, 1982. 137–145. Az idézet 140. o.

⁵³ A Károlyi Mihály vezette delegáció tagjai: Hatvany Lajos báró, Bokányi Dezső, Jászi Oszkár, Szende Pál, Garami Ernő, Kunfi Zsigmond és a katonatanács elnöke (aki erre az alkalomra „különleges egyenruhát készíttetett magának”), Csernyák Imre százados. Károlyi 1982. 137–144.

⁵⁴ Károlyiné, 1978. 281 – 283.

regnálása idején Clemenceau utasította külügyminiszterét, hogy a kül-országokban székelő francia követeknek tiltsa meg, hogy a Károlyi gróf embereivel bármiféle kapcsolatot teremtsenek.

Az Astoria szálló erkélyéről még áradtak a népnek boldogságot, békét, demokráciát, általános és titkos, minden nagykorú nőt és férfit megillető választójogot, a hazai nemzetiségieknek autonóm öngazgatást, és a földosztást ígérő szónoklatok. Az ábrándozni szerető honoráciorok a józanész diadalára és az antant nagylelkűségére hivatkozva még csinosították a Duna-menti Svájcot formáló illúzióikat. Mint nemes vadra, a Tisza István életére, bőrére vadászni tanítgató és gyakorlatoztató Galilei körből⁵⁵ és a Martinovics nevét viselő szabadkőműves nagypályából⁵⁶ még serényen válogatta gróf Károlyi Mihály a miniszterársait. Az újdonsült miniszterelnök hitte, hogy ha a propagandistái, kortesei letépi a katonatisztek vállapját, az altisztek csillagjait, ha hagyja szétszűlleni a frontról hazatérő alakulatokat, ha eltűri, hogy a tüntető civilek megakadályozzák a fronton felbomlott alakulatok rendezett hazatérése céljából kivezényelt katonai egységek elindulását Pestről, és ha az antant főtisztjei előtt elismétli néhányszor, hogy ő és kormánya pacifista, ha leszerel minden katonát, megnyeri a békét és az antant jóindulatát.

Sajnálatos azonban – és ezt a háborús tapasztalatokat megélő, Károlyi és a miniszterei által két-három hét alatt szétszavart katonák, hazaküldött obsitosok is tudták –, hogy nem a világi gróf és szobatudós barátainak az illúziói szerint alakulnak már a dolgok sem itthon, sem a nagyvilágban. A miniszterelnök pártirodái, biliárdszalonjai, kártyabarlangjai, őszi, téli vadász lesei, medve- és vaddisznóállásai helyett még egy-két évig, de lehet, hogy egy-két generáció életidejéig is, az ágyúk, a sorozatvetők, az aknák és a rohamosan fejlődő haditechnika, valamint a civilizációs különbségek közötti indulatok és irigységek fognak uralkodni.

Miután a fantáziáját féken tartó gátlásaitól, a botorságait jelenlétével némaságra ítélő Tisza Istvánt a Károlyihoz átmenetileg lojális hívek eltüntették az élők sorából, úgy hitte tágra nyílt a pálya konkurencia nél-

⁵⁵ Vezér Erzsébet: *Duczynka Ilona*, ÉS, 1978. május 6.; Litván György: Emlékezés D. I-ra (Világosság, 1978. 6. sz.) Ducsinzky Ilona nagyasszony

⁵⁶ Raffay Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*, Bp. 2010.

küli tehetsége előtt. Amikor az Astoria szálló erkélyén tudtára adták, hogy Tisza István halott, úgy hitte, hogy végleg eltűnt a felemelkedése elől minden akadály. Megszűnt a férfiúi bátorságát, politikai készségét és karrierjét, népszerűségét, logikai készségét, a retorikai képességét, valóságismeretét, az államférfiúi bölcsességét a Tisza Istvánéhoz mérő kontroll. Ő az egyedüli hős, a győztes, a senkihez nem mérhető zseni a pályán.

Hite ellenére csupa önfeladással, az agresszív hódítók kívánságának ellentmondás nélküli teljesítésével kezdődött a Magyar Királyság elherdálása. Ezek közül politikailag és történelmileg a legsúlyosabb bűn a hadsereg széttülesztése, a tiszteknek a személyükben történő megálázása volt.⁵⁷

Galilei körből, a Martinovics nevét viselő szabadkőműves nagypályából még válogatta gróf Károlyi Mihály a miniszter társait, amikor a felelőtlenül pozícióba helyezett hadügyminisztere hazazavarta az ország hadseregét: *„Ezer évek tradícióit, ezer évek szolgátságát, ezer évek zsarnokság kellett romba dönteni. Ehhez ötéves háború kellett, ehhez ezer és ezer halál kellett, hogy egy új, győzelmes élet támadjon fel belőle. Ez az új győzelmes élet a pacifizmus jegyében születik meg... Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni”* – adta tudtára az ország katonáinak a frissen kinevezett hadügyminiszter, Linder Béla.⁵⁸ Károlyi napokkal később felmentette ugyan tárcája terheinek viselése alól a barátját, de tárca nélküli miniszterként őt küldte Belgrádba az általa megkötött fegyverszüneti szerződés november 13-án történő aláírására. Kapcsolatuk később sem szakadt meg. Vele, Jászi Oszkárral és Eduard Beneš cseh miniszterelnökkel hármásban akarták a trianoni Magyarországból kiszakítani, és a szerbek uralma alá hajlítani a Pécs-Baranyai Köztársaságot.

Bármerről nézzük is, ilyen laza, néhánynapos pesti ujjongással, háromnapos országos szabadrablással tarkított, görcsösen béna, és haszontalan időtöltésű ország-pazarlás volt a történetírásunkban ősi-

⁵⁷ Felesége jegyezte fel, hogy a harmadfélezernél több háborút megjárt tiszt aláírással jelezte eskütételi hajlandóságát, szolgálatra és a haza védelmére készen. Károlyi azzal utasította vissza őket, hogy a régi feudális hadsereg tisztjeire nincs szüksége a Népköztársaságnak. Ő az új néphadsereget óhajtja lábra állítani.

⁵⁸ Németh István: A Meckensen ügy – Egy hadsereg bolyongása

rózsásnak szépített tehetetlen zenebona. Legfeljebb a szavak forradalma, de nem a társadalomé. Színpadi jelenetnek beillő földosztás, a jelzaloghitellel túlterhelt birtoktól való szabadulás jegyében. Szóhalmaztól, nagy-nagy fogadkozásoktól, újságírók számára rendezett szatmári látogatástól, katonákért, ország-védelemért kiáltozó városoktól, a december elsejei gyulafehérvári román népgyűlés határozata elleni erdélyi és partiumi városok és újságok tiltakozásától volt hangos december és január. A kormány válasza mindenre az volt: a régi, feudális rend hadseregét, a Károlyi kormányra felesküdni hajlandó több ezer tisztet, mint a régi világ kiszolgálóit, fel kellett oszlatni. Ezután szervezik majd meg az új szellemű katonaságot, a néphadsereget, mintha 1914 óta csak grófok, bárók és feudális főurak cipelték volna a *borjút*, töltötték volna az ágyúcsövekbe a lövegeket. Az új hadsereg megszervezésére azonban nem került sor. Az antant intett. Sem Pest népe, sem az ország lakosai nem álltak ki gróf Károlyi Mihály mellett. Az üres térbe – Károlyi akaratával is – ellenállás nélkül tolakodott be halálbrigádjaival Kun Béla és páncélvonatával Szamuely Tibor.

Néhány hónapos láz és rémálom volt az ország számára Károlyi Mihály uralma. Csak Krúdy Gyula vélelmezte szépnek, a jövőndő ígéretének, amikor még hatalomra jutása előtt Károlyi Imre, Mihály gróf unokatestvére kétségbe vonta nagyratörő rokonának az őszinteségét és forradalmiságát. Krúdy Gyula a várományos miniszterelnök lapjának volt a munkatársa. Még az ellenzékben munkálkodó Károlyiról írta: A „*magyar ellenzéki szívükből nőtt és dacból, függetlenségből, virtusból való figura. Mérföldjelző a Rákócziak óta századokon át vonuló magyar politikában. Nemzeti remény, egyelőre csak nagy messzeségben szálló magyar madár, tapogatózó elgondolásunk, szép holnapok kalendáriumunk, biztosan elkövetkező nemzeti életünk. Csillag a Kárpát felett, amint bujdosó Rákóczit nevezték. Munkára várakozó ekevas, amely felszántja kiszikkadt földeinket. A legközelebbi jövőndő munkája. Ígéret, amelyet mindnyájan bírunk. Az írnok már hegyezi a lúdtollat, hogy elkövetkezendő esztendőit feljegyezze. Közelgő vonat, melynek zúgását már halljuk a tájon. Holnap. Vagy a jövő negyedóra.*”⁵⁹

⁵⁹ Krúdy Károlyiról Hadú Tibor 173-175

Károlyi Imrének a rokonát feketítő véleményével kapcsolatban megszólalt Andrassy Katinka nevelőapja, Andrassy Gyula is. Véleménye szerint Károlyi Imre vádjaiban „*van némi igazság. Mihály észjárását és viselkedését nehéz normális gondolkodással megérteni. Féktelen szereplési vágya, egy megbomlott idegzetű hazardjátékos féktelen szereplési vágya-e?*” Andrassy saját vágyainak – a közös külügyminiszteri szék elfoglalásának – legmakacsabb akadályozóját látta benne. Károlyi Mihály ugyanis ráparancsolt felesége nevelőapjára, hogy álljon félre az útjából: „*Itt most már csak két irány állhat egymással szemben, a Tiszái és Károlyi, mondja, a többi tűnjön el a porondról. Tisztességes eszközzel a mai világban nem lehet boldogulni. Itt csak Tisza és Károlyi mérkőzhet egymással. Így beszélt Mihály.*” – jegyeztette Andrassy Gyula a felesége vezette naplójába. Mikor azonban megtudta, hogy „*Vázsonyi gyűjti Károlyi ellen az adatokat*” – Beck Lajos hozta a hírt, hogy „*Vázsonyi követeli Mihály letartóztatását*”. A hírhozót Andrassy megkérte: „*Menj el Mihályhoz és beszélj rá: hagyja abba legalább egy időre a földalatti aknamunkát. Ha csupán a ti céljaitokat nézem is, akkor is a ti érdeketek, hogy az ő akcióképessége ne béníttassék meg. Mi hasznotok lenne abból, ha mozgalmatok vezérét egyszerre kikapcsolnák?*”⁶⁰

A legnagyobb gond abból fakadt, hogy a szabadságjogokat napról napra bővítő, az etnikai és szociális biztonságot, a kulturálódást, az általános és szakmai műveltséget erősítő törvényalkotást az 19-20 század fordulóján háttérbe szorította és kilúgozta a politikusokat népszerűsítő árucikké, és sajtójövedelmet növelő forrássá vált függetlenségi demagógia. Ennek az áttételesen németellenes, a „*teljes függetlenséget követelő*” politikai irányzatnak az oldaltól evezett gróf Károlyi Mihály, az OMGE elnöke, aki gyermekkori kisebbségi szorongásait a gróf Tisza István miniszterelnök feletti politikai győzelemmel kívánta kompenzálni.”

Erről a politikai irányzatról, és annak a farvizén előretörő gróf Károlyi Mihályról Sigmund Freud pszichiáternek sem volt hízelgő a véleménye. Barátjának, Ferenczi Sándor pszichiáternek írta Bécsből: „*Szeretnék nagy rokonszenvet érezni a magyarok iránt, de ez nem sikerül nekem. Nem tudok mit kezdeni e tudatlan nép vadságával és éret-*

⁶⁰ Hajdú Tibor Károlyi Imre nyílt levele kapcsám Hajdu Tibor, 250-251.

lenségével... Sohasem voltam az ancien regime feltétlen híve, de kérdéses számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e, hogy a sok grófközül a legokosabbikat [Tisza Istvánt] meggyilkolják, a legbutábbikat [Károlyi Mihályt] pedig megteszik miniszterelnöknék.”⁶¹

Felhasznált irodalom

- Ady Endre: Összes Próza Művei 6–8. k.
 Asztalos Miklós dr. szerk. *Jancsó Benedek Emlékkönyv*, Bp. 1931.
 Dankovics László–Pataki Gábor Zsolt: *Clemenceau és Magyarország*, Külpolitika, 2000. 1–2. sz.
 Pricker, David Petrovics: *Georges Clemenceau*, Bp. 1988.
 Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, Bp. 1935.
 Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*, 1978.
 Hajdu Tibor: *Linder Béla és Pogány József a hadügy élén*, História, 2008. 9. sz. 33–35.
 Hóman Bálint és Szekfű Gyula: *Magyar történet*, Bp. 1943. V. k.
 Jancsó Benedek: *Román irredenta mozgalmak története*, 1920.
 Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, 1–2. k. Bp. 1986.
 Jancsó Benedek: *Erdély története*, Bp. 2001.
 Magyar *Kisebbség* c. folyóirat 1922–1942 évfolyam számai Arcanum Digitális Tudománytár
 Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*, Bp. 1982.
 Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban*, Bp. 1978.
 Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*, Sepsiszentgyörgy, 1996.
 Mikó Imre: *Huszonkét év*, Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig, A 'Studium' Kiadása, Bp. 1941.
 Móricz Miklós dr.: *Erdélyi föld-sors*, Bp. 1932.
 Németh István: *A Mackensen-ügy – Egy hadsereg bolyongása* (Internet, 2011. június 17.).
 Siklós András: *Magyarország 1918–1919. – Események, képek, dokumentumok*, Kosuth–Helikon, 1978.
 Szász Zoltán: XIII. *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918)* és XIV. *Forradalmak és nemzetiségi mozgalmak a monarchia összeomlása után (1818 – 1819)* In. Szász Zoltán szerk. *Erdély története három kötetben – 1830-tól napjainkig, 1624–1733*. Bp. 1986.
 Szász Zsombor: *Erdély Romániában*, Bp. 1927.
 Szeben, R. András: *Az erdélyi magyarság népoktatás-ügyének statisztikai mérlege*, Bp. 1934.

⁶¹ Sigmund Freud 1918. november 18-án írta Ferenczi Sándornak: Freud, Ferenczi és a monarchia világa. III. 1920–1924. Bp. Fordította Berényi Gábor és Schultz Katalin, 2004.